

Recenzja dorobku naukowego, w tym osiągnięcia naukowego, dorobku dydaktyczno-popularyzatorskiego, aktywności naukowej i współpracy międzynarodowej dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy w związku z wszczęciem postępowania habilitacyjnego w Instytucie Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

Wstęp

Podstawą przygotowania recenzji jest pismo dr hab. Wiesławy Lizińskiej, prof. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Przewodniczącej Rady Naukowej Dyscypliny ekonomia i finanse z dnia 01.04.2022 r. sygn. WNE-IEiF.0173.164.2022 oraz przesłana dokumentacja dotycząca osiągnięcia naukowego, dorobku naukowego oraz pozostałych osiągnięć Kandydatki dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy. Procedura wszczęcia postępowania habilitacyjnego jest zgodna z wymaganiami określonymi w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668, z późn. zm.) w związku z art. 221.

Przesłana do recenzji dorobku naukowego Kandydatki dokumentacja zawierała:

1. Harmonogram przebiegu postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego dr Małgorzacie Grzywińskiej-Rapcy, przeprowadzonego na Wydziale Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie;
2. Kopię uchwały nr 41/2022 Rady Naukowej Dyscypliny ekonomia i finanse z dnia 23 marca 2022 r. w sprawie powołania komisji habilitacyjnej w postępowaniu w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego dr Małgorzacie Grzywińskiej-Rapcy;
3. Kopię uchwały nr 28/2021 Rady Naukowej Dyscypliny ekonomia i finanse z dnia 22 września 2021 r. w sprawie procedury przeprowadzenia kolokwium habilitacyjnego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse;
4. Kopię uchwały Nr 24 Senatu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z dnia 27 października 2020 r. zmieniającej uchwałę Nr 553 Senatu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie z dnia 20 września 2019 r. wprowadzającą procedurę postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego;
5. Dokumentację do wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy w tym:
 - I. Wniosek o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse z dnia 29.11.2021 r.;
 - II. Kopia dyplomu potwierdzającego posiadanie stopnia doktora nauk ekonomicznych w zakresie nauk o zarządzaniu;
 - III. Autoreferat na temat dorobku i osiągnięć w pracy naukowo-badawczej w języku polskim (załącznik 2);
 - IV. Wykaz osiągnięć naukowych (załącznik 3);
 - V. Dane Wnioskodawcy (załącznik 4);

- VI. Suplement I – charakterystyka działalności naukowej po złożeniu wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse;
- VII. Suplement II – charakterystyka współpracy międzynarodowej po złożeniu wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse;
- VIII. Kopie wybranych pięciu opublikowanych prac naukowych oraz oświadczenia współautorów publikacji niewchodzących w skład osiągnięcia;
- IX. Monografia zgłaszana jako przedmiot postępowania habilitacyjnego pióra Pani dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy pt. "Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej", Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2021, ISBN 978-83-8100-308-7, s. 211;
- X. Nośnik zawierający cytowane wersje dokumentacji tożsame z wersją papierową.

Przedłożona dokumentacja jest kompletna i wystarczająca do przeprowadzenia recenzji w postępowaniu habilitacyjnym.

Informacje ogólne o Habilitantce

Dr Małgorzata Grzywińska-Rapca ukończyła studia na Wydziale Rolniczym w Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie (aktualnie Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), uzyskując w 1993 r. tytuł zawodowy inżyniera rolnictwa, a w 1994 r. tytuł naukowy magistra w zakresie specjalności chemia rolna. W 2003 r. obroniła pracę doktorską zatytułowaną „*Modele efektywności nawożenia zbóż*”, której promotorem był prof. dr hab. Dymitr Kaliszewicz a recenzentami dr hab. Tadeusz Witold Bołt, prof. nadzw. i prof. dr hab. Roman Kisiel. Uzyskała stopień doktora nauk ekonomicznych w zakresie nauk o zarządzaniu, nadany uchwałą Rady Wydziału Zarządzania z dnia 13 marca 2003 roku Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Po zakończeniu studiów wyższych w 1994 r. rozpoczęła pracę zawodową na stanowisku asystentki w Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie (od 1999 r. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), którą kontynuowała kolejno w Zakładzie Ekonomii Ogólnej i Ekonometrii Instytutu Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa (1994-1995), Zakładzie Statystyki i Ekonometrii, Katedry Statystyki i Informatyki (1996-1999), Katedrze Statystyki i Informatyki (2003-2004) Wydziału Nauk Ekonomicznych (wcześniej Wydział Zarządzania). W 2004 r. Habilitantka awansowała na stanowisko adiunkta kontynuując pracę w Katedrze Metod Ilościowych na Wydziale Nauk Ekonomicznych, a od 2019 r. i obecnie w Katedrze Rynku i Konsumpcji, Instytutu Ekonomii i Finansów.

OCENA AKTYWNOŚCI NAUKOWEJ HABILITANTKI

Wymagania związane z uzyskaniem stopnia naukowego doktora habilitowanego odwołują się w ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668, z późn. zm.) w art. 219 ust. 1, w tym do posiadania w dorobku osiągnięcia naukowego albo artystycznego, stanowiącego znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej: a) 1 monografię naukową wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a, lub b) 1 cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych opublikowanych w czasopismach naukowych lub w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, które w roku opublikowania artykułu w ostatecznej formie były ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. b, lub c) 1 zrealizowane oryginalne osiągnięcie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne; 3) wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Ocena w zakresie aktywności naukowej obejmującej - dorobek dydaktyczny, organizacyjny, popularyzatorski oraz współpracy międzynarodowej

Analiza dorobku dydaktycznego, organizacyjnego, popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej (zał. 3 pkt. V) uwzględnia tylko lata po uzyskaniu przez Habilitantkę stopnia naukowego doktora nauk ekonomicznych (od 2004 r.). Z uwagi na to, że Dr Małgorzata Grzywińska-Rapca podjęła pracę zawodową w 1994 r. na stanowisku asystentki w Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie, cennym byłoby wskazanie jakie osiągnięcia odniosła przed uzyskaniem stopnia naukowego doktora - obejmującego lata 1994-2003, a to pozwoliłoby poznać całokształt dorobku Habilitantki. Z uwagi na obiektywne przesłanki, w zakresie dorobku dydaktycznego, organizacyjnego, popularyzatorskiego oraz współpracy międzynarodowej, odniosę się w ocenie do lat po 2003 r.

Analiza dorobku dydaktycznego (zał. 3 pkt. V) pozwala stwierdzić, że zakres tematyczny prowadzony przez Habilitantkę wykładów i ćwiczeń z 15 przedmiotów w języku polskim na studiach: I i II stopnia oraz studiach podyplomowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie w pełni pokrywa się z Jej zainteresowaniami naukowymi, które skupiają się na problemach dotyczących: ekonomii, statystyki, marketingu, technologii informatycznych, metod ilościowych, ekonomiki konsumpcji, zarządzania finansami. Habilitantka umiejętnie łączy własne badania naukowe z dydaktyką popularyzując dodatkowo wśród studentów rezultaty prowadzonych badań. Angażuje się w podnoszenie jakości tej pracy oferując nowe programy zajęć.

Działalność dydaktyczna Habilitantki realizuje się też w funkcji promotora 67 prac, w tym: 2 inżynierskich, 45 licencjackich, 20 magisterskich, a w 2021 r. została promotorem pomocniczym pracy doktorskiej w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie naukowej ekonomia i finanse. Doświadczenia w tym zakresie dają dobre podstawy dla kształtowania młodych kadr, co jest ważnym atrybutem samodzielnych pracowników naukowych. W moim przekonaniu ocena działalności dydaktycznej wypada pozytywnie. Habilitantka podejmuje się prowadzenia wielu przedmiotów o odmiennych merytorycznie treściach na różnych ścieżkach kształcenia, przygotowuje autorskie materiały dydaktyczne i szkoleniowe, a to wskazuje na wyrobienie marki doświadczonego dydaktyka. Ponadto systematycznie podnosi swoje kompetencje zawodowe odbywając staż naukowo-dydaktyczny w Odessa National Economic University, Ukraina (2004) i dydaktyczny w Uniwersytecie Szczecińskim (2015 r.). Należy uznać, że jest dobrze przygotowana do samodzielnej pracy a jej zaangażowanie w jakość

kształcenia została doceniona przez JM Rektora w przyznaniu nagrody II stopnia za osiągnięcia dydaktyczne w 2016 r. Aktywność Habilitantki w tym obszarze należy ocenić pozytywnie.

Dorobek organizacyjny Dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy postrzegam jako wystarczająco bogaty. Habilitantka ma spore doświadczenie w różnych pracach organizacyjnych na rzecz Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, co potwierdzają trzykrotnie przyznane nagrody JM Rektora (2006, 2009 i 2016) za szczególne osiągnięcia w działalności organizacyjnej, w tym dwie II stopnia. W latach 2014-2018 Habilitantka aktywnie wspierała komitety organizacyjne i naukowe konferencji „Informacja w społeczeństwie XX wieku” (7) - będąc sekretarzem naukowym (4), członkiem rady programowej (3), a w latach 2020-2021 recenzentem w 2 konferencjach międzynarodowych (Hiszpania).

Habilitantka była członkiem krajowych organizacji i towarzystw naukowych, w tym: Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu (2006-2008), Polskiego Towarzystwa Zarządzania Produkcją (2012-2016), będąc nadal aktywnym członkiem: Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego (od 2014 r.), Polskiego Towarzystwa Statystycznego (od 2016 r.) oraz Rady Oddziału PTE w Olsztynie (od 2019 r.).

Ważnym osiągnięciem Habilitantki jest członkostwo w komitetach redakcyjnych i radach naukowych czasopism krajowych, w tym: Monografie i opracowania. Oficyna Wydawnicza SGH w Warszawie, Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH w Warszawie (redaktor naukowy w latach 2017-2019, członek rady naukowej 2015-2018), i zagranicznych – pełniąc funkcje recenzenta, w tym: Information Systems in Management, Social Indicators Research, International Journal of Finance and Economics, Optimum. Economic Studies, 37 th i 38 th IBIMA Conference Spain. W dorobku Habilitantki jest 35 recenzji prac naukowych (11 w j. ang. w ww. czasopismach).

Aktywność Habilitantki w tym obszarze należy ocenić bardzo pozytywnie.

W dorobku popularyzatorskim Habilitantki mieści się udział w 18 konferencjach naukowych. Swoje wyniki w ogromnej większości poddała krytyce na konferencjach krajowych i 3 międzynarodowych (Słowacja, Ukraina (2) – w tym 1 po złożeniu wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego. Dorobek popularyzatorski i naukowy odzwierciedla liczba 80 prac (do 24.11.2022 r.).

Na uwagę zasługuje współpraca Habilitantki z otoczeniem społecznym i gospodarczym m. in.: uczestnictwo w zespołach eksperckich (projekt POTENCJAŁ PLUS, PAOW, CRON) i przygotowania raportów (3), współpracy z ZETO Software, jak również instytucjami publicznymi tj. Urząd Statystyczny w Olsztynie. Działalność popularyzatorska jest widoczna w ramach projektu Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki POKL.08.02.01-28-031/12 pt. Regionalny Transfer Wiedzy z Nauki do Biznesu – staże i szkolenia praktyczne naukowców w przedsiębiorstwach Warmii i Mazur”, w ramach Europejskich Dni Statystyki (2016), czy udzielając wsparcia jako członek Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej Ogólnopolskiej Olimpiady Statystycznej (2016-2018). Aktywność Habilitantki w tym obszarze należy ocenić pozytywnie.

Działalność międzynarodowa

Pani dr Małgorzata Grzywińska-Rapcy podejmuje współpracę międzynarodową z naukowcami z ośrodków, takich jak: IPUMS - International Minnesota Population Center, Politechnic of Porto, School of Management And Technology, LIS (Luxembourg Income Study Database), z Lwowskim Uniwersytetem Narodowym im. Ivana Franki i Qiriazii University College - Albania.

W latach 2004-2021 Habilitantka uczestniczyła w pracach 13 zespołów badawczych, jednak głównie krajowych (12) i jednym zagranicznym. Projekty krajowe były finansowane w ramach: działalności statutowej (9 - 8 w charakterze wykonawcy badań i 1 - kierownik tematu), wewnętrznego konkursu Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie (2), oraz współpracy z Krajowym Ośrodkiem Wsparcia Rolnictwa (2).

W 2021 r. jako koordynator obszaru badawczego realizowała projekt zagraniczny nt. *Living conditions and consumption of students during the COVID 19 pandemic - Poland, Ukraine and Portugal*, a ponadto po złożeniu wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego - w 2022 r. koordynowała i realizowała badania w ramach międzynarodowego zespołu badawczego nt. *Study of students' living conditions and economic activity during the COVID 19 pandemic*.

Wystąpiła z referatami w j. angielskim na 6 konferencjach, w tym 3 zagranicznych (Ukraina (2), Słowacja). W 2004 r. odbyła staż naukowo-dydaktyczny na Ukrainie w Odessa National Economic University. W styczniu 2022 r. został złożony przez Habilitantkę projekt mobilności w ramach projektu Erasmus+.

Osiągnięcia w zakresie współpracy międzynarodowej wskazują, że nie jest to doświadczenie bogate, ale daje dobry początek dla rozwoju aktywności naukowej i dydaktycznej w skali międzynarodowej.

Dorobek naukowy Habilitantki opublikowany po doktoracie zawiera się w liczbie 80 prac (do 24.11.2021), z tego 61 prac w recenzowanych publikacjach wydawnictwach (w tym: samodzielne 32 artykuły i 2 monografie) oraz 4 nierecenzowane materiały dydaktyczne.

W dorobku publikacyjnym są: 3 monografie, 3 rozdziały w monografiach naukowych, członkostwo w 8 redakcjach naukowych monografii, 63 artykuły w czasopiśmie naukowych, z których - 36 są współautorskie (20 w j. ang.) oraz 27 oryginalnych prac twórczych - artykułów (w tym 9 w j. ang.). Poza ww. po złożeniu wniosku o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w okresie od 29.11.2021 r. do 26.03.2022 r. Habilitantka opublikowała 1 współautorską monografię i 4 artykuły (3 współautorskie), jednocześnie wskazując, że w procesie wydawniczym jest jeszcze 5 publikacji naukowych.

Zdecydowana większość artykułów współautorskich świadczy o otwartości Habilitantki na współpracę i dużych umiejętnościach w tym zakresie, ale jednocześnie utrudnia ocenę dorobku i indywidualnego wkładu w osiągnięcia publikacyjne. Habilitantka publikowała zazwyczaj w krajowych czasopiśmie naukowych umieszczonych w wykazie czasopiśmie punktowanych (do 2018 r. - MNiSW, od 2019 r. MEiN). W dorobku Habilitantki są opublikowane prace, w takich czasopiśmie jak: Roczniki Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH (11), Wiadomości Statystyczne (2), Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy (3), Konsumpcja i Rozwój (3), Ekonomia i Środowisko, Przedsiębiorstwo&Finanse (2), Marketing i Rynek, Handel Wewnętrzny, Acta Scientiarum Poloniarum - Oeconomia, Monografie i Opracowania SGH, Studia Ekonomiczne Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Zeszyty Naukowe SGGW - seria Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Prace Naukowe SGGW w Warszawie, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego - Ekonomiczne Problemy Usług (3), Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego - Studia Informatica, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce (2), Zeszyty Naukowe Zachodniopomorskiej Szkoły Biznesu Firma i Rynek, Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego, Współczesne Aspekty Informacji, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu (3).

Habilitantka posiada również publikacje w czasopiśmie zagranicznych, jak i materiałach konferencyjnych, należą do nich m.in.: European Research Studies Journal (3), International Journal of Finance&Economics, Sustainability (2), Agronomy-Basel, Chilean Journal of Agricultural Research, Econometrics. Advances in Applied Data Analysis, Journal of Modern Science, Forum Statisticum Slovaca, Socio-Economic Research Bulletin (2), EDIS Publishing Institution of the University of Zilina Powered by: Thomson Ltd Slovakia, 37th i 38th International Business Information Management Association (IBIMA) (2), 9th Annual Conference of the EuroMed Academy of Business: Innovation, Entrepreneurship and Digital Ecosystems, 3rd International Conference on Electrical, Electronics, Engineering, Trends, Communication, 5th International Virtual Conference on Advanced Scientific Results, Information Systems in Management, Gaudeamus the University of Hradce Kralove (2), Hradecké ekonomické dny, Roč. 2(1): Recenzovaný sborník mezinárodní odborné konference Hradecké ekonomické dny.

Dorobek publikacyjny z punktu widzenia ilościowego uznać można za zadowalający. Łączna liczba punktów publikacji po uzyskaniu stopnia doktora według wyceny Habilitantki wynosi 1301 punktów, jednak należy podkreślić, że na tę listę składają się przede wszystkim publikacje wieloautorskie (46 do 2021 r.).

Na dzień przygotowania dokumentacji liczba cytowań w najważniejszych bazach można ocenić na poziomie satysfakcjonującym.

Dorobek Habilitantki określają wskaźniki cytowań publikacji według Google Scholar (łączna liczba cytowanych publikacji wynosi 30, a liczba cytowań 115, w tym 72 bez autocytowań - a 43 autocytowania), zgodnie z bazą Scopus cytowana jest 1 publikacja, a liczba cytowań wynosi 10, podczas gdy w bazie BAZEKON cytowane są 24 publikacje Habilitantki, dające łącznie 29 cytowań, w tym 10 bez autocytowań (10 autocytowań).

Indeks Hirscha według: Scopus – 1, Google Scholar – 7, BAZEKON – 2.

Łączna liczba prac z Impact Factor wynosi 3 – ich sumaryczna wartość według listy Journal Citation Reports (JCR) zgodnie z rokiem opublikowania wynosi IF=7,37.

Reasumując, biorąc pod uwagę wymienione wskaźniki odwołujące się do kryteriów ilościowych w zakresie oceny dorobku naukowego Habilitantki uważam, że jest to dorobek wystarczająco bogaty, świadczy o znaczącej aktywności w zakresie upowszechniania wyników swojej pracy, ma średnio ok. 4 publikacje rocznie, bierze czynny udział w uprawianej dyscyplinie wiedzy w konferencjach naukowych.

OCENA POZOSTAŁYCH OSIĄGNIĘĆ NAUKOWO-BADAWCZYCH

Droga awansu naukowego dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy od studiów magisterskich, poprzez uzyskanie stopnia naukowego doktora, po etap postępowania habilitacyjnego wiąże się z ugruntowanymi obszarami zainteresowań naukowych Kandydatki i należy uznać, że obejmuje nauki społeczne, a przede wszystkim zagadnienia związane z dyscypliną ekonomia i finanse. Kandydatka na s. 15 Autoreferatu formułuje zakres problemowy i tematyczny dorobku naukowego, na który składają się obszary badawcze związane z wybranymi aspektami zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych i zachodzącymi w nich zmianami, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań w ich otoczeniu oraz identyfikacji determinant je wywołujących.

Publikacje z tego zakresu lokują dorobek w ekonomice konsumpcji. Autorka opisuje zachowania rynkowe gospodarstw domowych odwołując się do porównań z wybranymi przykładami krajów europejskich, wskazuje trendy w konsumpcji i implikacje dla podmiotów funkcjonujących na rynku w mikro i makroskali, zwłaszcza w Polsce.

Kolejny nurt badań odnosi się do zmian zachodzących w decyzjach konsumpcyjnych podmiotów gospodarczych po stronie popytowej i podażowej wraz z rozwojem społeczeństwa informacyjnego. W tym obszarze prace skoncentrowane są na ukazaniu procesów ewoluowania postaw i zachowania e-konsumenta w przestrzeni wirtualnej, jak również dostosowania się do dynamicznych przekształceń w sferze e-handlu. Autorka skupia uwagę zwłaszcza na próbie diagnozy zachowań zakupowych konsumentów, ich preferencjach i wyborach, wskazując na ujawniające się profile nabywcze oraz czynniki je determinujące.

Kolejnym obszarem podejmowanych badań jest skoncentrowanie uwagi na zasobach finansowych gospodarstw domowych w wybranych krajach europejskich, zwłaszcza od strony poziomu oszczędności, preferowanych formach inwestycji, w tym: formy lokowania zgromadzonych i bieżących nadwyżek finansowych, wskazanie specyfiki oszczędzania, jej sezonowości i kierunków zmian. Dostrzegam w pracach oryginalny wkład Autorki w systematyzowanie wiedzy metodycznej, bardzo szczegółowy i kompleksowy opis źródeł informacji oraz wykorzystanych metodach o charakterze jakościowym i ilościowym. Zwłaszcza w tym ostatnim obszarze warto wskazać, że Habilitantka dobrze posługuje się warsztatem zaawansowanych metod statystycznych i technikami obliczeniowymi, a zastosowania eksploracyjnych metod analizy danych stają się niezmiernie pomocne w ocenie sytuacji zmian jakości życia gospodarstw domowych i ich zasobów finansowych.

Wspólną płaszczyzną osiągnięcia naukowego i pozostałego dorobku publikacyjnego Kandydatki są zagadnienia funkcjonowania gospodarstw domowych oraz zachowania konsumentów w gospodarce rynkowej, ze szczególnym uwzględnieniem identyfikacji uwarunkowań oraz kierunków dokonujących się przemian. Stanowi to o jednoznacznym uznaniu spójności tej problematyki z dyscypliną ekonomia i finanse.

Habilitantka do oceny poza monografią wybrała 5 najważniejszych publikacji, w tym 4 wpisują się do głównego obszaru zainteresowań - zróżnicowania potencjału ekonomicznego, w tym aktywów i pasywów gospodarstw domowych (m. in.: dochodów, oszczędności, pożyczek, gotówki i depozytów, papierów wartościowych i innych należności oraz zobowiązań) wskazując na czynniki wpływające na nierówności, rozwarstwienie, dywersyfikację i podobieństwa ze względu na grupy społeczno-ekonomiczne ludności, w odniesieniu do zróżnicowania terytorialnego, w porównaniach międzynarodowych. Jedno opracowanie jest analizą zatrudnienia w sektorze finansowym oraz podmiotach prowadzących działalność finansową, ubezpieczeniową - obszarem łączącym wszystkie wskazane artykuły jest prawidłowe dobranie i kompleksowe wykorzystanie metod analizy statystycznej. Po lekturze załączonych 5 publikacji pozytywnie oceniam fakt, że są one (4) generalnie spójne tematycznie z deklarowanym przez Habilitantkę obszarem zainteresowań i badań naukowych.

Tylko w przypadku współautorskiego artykułu „*Employment and economic entities in the Polish financial sector from 2005-2016*” opublikowanego w czasopiśmie *Econometrics. Advances in Applied Data Analysis* 2018, 1/59. s. 79-93 związek ten postrzegam jako mniej silny.

Ta monotematyczność jest z pewnością zaletą Habilitantki, pozwalającą na wysoką specjalizację oraz dogłębne zrozumienie problemów danej dziedziny wiedzy i praktyki gospodarczej. Celowe wydaje się podkreślenie przez Habilitantkę komplementarności artykułów z zagadnieniami poruszonymi w monografii będącej głównym osiągnięciem naukowym. Analizując załączone opracowania pod względem warsztatu naukowego: celów, metod badawczych oraz wniosków oceniam bardzo pozytywnie zarówno od strony usystematyzowania teoretycznych rozważań, pojęć, przywołanej aktualnej literatury przedmiotu, zastosowanych wskaźników statystycznych, jak i ekonometrycznych. Powstałe artykuły nie tylko mają charakter przeglądowy, ale także aplikacyjny o znaczącym wkładzie w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse.

Główne obszary zainteresowań badawczych wskazują, że Habilitantka prawidłowo wykorzystwała okres badawczy po uzyskaniu stopnia doktora nauk ekonomicznych, w konsekwentny sposób kształtowała osiągnięcia badawcze, jednak dostrzec można kilka istotnych luk i słabości na które zwróciłam uwagę w recenzji.

Pozytywne aspekty rozwoju naukowego to:

- aktywność publikacyjna przejawiająca się nie tylko w publikacjach krajowych, ale także w języku angielskim z dobrych czasopismach z *Impact Factor*.
- Habilitantka ma wiele publikacji wspólnych (do 26.III.2022 r. łącznie 50, czyli 57,5%), co powoduje problem oceny z uwagi na brak kryteriów indywidualnych wkładów poszczególnych autorów (został wskazany szacunek udziału procentowego wkładu własnego w prace współautorskie i zespołowe, ale jedynie w przypadku 5 wybranych publikacjach przez oświadczenie współautorów o ich wkładzie własnym w danej publikacji - na tej wycinkowej podstawie można dopiero określić jednoznacznie wkład Autorki);
- Habilitantka zajmuje się wyraźnie sprecyzowaną problematyką naukową, którą poszerza o nowe aspekty poznawcze i pogłębia wzbogacając warsztat badawczy;
- udział w 18 konferencjach, w tym 2 zagranicznych – świadczy o umiarkowanej aktywności, na uwagę zasługuje fakt, że oprócz prezentowania wyników badań, Habilitantka angażowała się w prace przy organizacji spotkań konferencyjnych – wszystkie pełnione funkcje są pracochłonne i czasochłonne, dlatego oceniam te zaangażowanie pozytywnie;
- bardzo dobrze oceniana przez władze uczelni praca organizacyjna i dydaktyczna – autorstwo interesujących wykładów i ćwiczeń na studiach I, II stopnia oraz podyplomowych, promotorstwa prac dyplomowych oraz funkcja promotora pomocniczego pracy doktorskiej;
- realizacja programów badawczych, głównie w ramach ścieżek uczelnianych konkursów – grantów wewnętrznych lub działalności statutowych, choć można dostrzec zwłaszcza w okresie pandemii COVID-19 uaktywnienie Habilitantki w nawiązaniu współpracy o zasięgu międzynarodowym;
- Habilitantka wykazała ekspertyzy i opracowania wykonane na zamówienie instytucji publicznych i przedsiębiorstw;
- godnym podkreślenia i uznania jest fakt, że za swoje zaangażowanie w dydaktykę, prace naukowo-badawcze, organizacyjne Habilitantka została nagrodzona przez JM Rektora Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, a także co jest szczególnie cenne srebrnym medalem za długoletnią służbę przyznanym przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej;

-pozytywny wizerunek uzupełniają działania w obszarze popularyzacji nauki nie tylko skierowanych do uczniów szkół ponadgimnazjalnych - jako członek Olimpiad Statystycznych, ale także studentów i w obszarze współpracy w sferze gospodarczej.

Do istotnych słabości w dorobku habilitacyjnym dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy należy zaliczyć:

- niewielki udział w upowszechnianiu wyników badań na konferencjach międzynarodowych, zagranicznych;
- Habilitantka nie wykazała uczestnictwa w programach europejskich, konsorcjach i sieciach badawczych, nie recenzowała projektów międzynarodowych i krajowych;
- udział w zagranicznych stażach naukowych nie wskazuje na aktywność Habilitantki, jedynie w rok po doktoracie (w 2004 r.) 11 dni na uczelni w Ukrainie.

Biorąc pod uwagę mocne i słabe strony osiągnięć z zakresu dydaktyki, organizacji, współpracy naukowej oraz popularyzacji naukowej, uznaję, że aktywność dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy jest wystarczająca aby uznać jej dorobek za satysfakcjonujący i pozytywnie oceniany.

OCENA OSIĄGNIĘCIA NAUKOWEGO wynikającego z Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm)

Jako osiągnięcie naukowe, wynikające z ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1668 z późn. zm) dr Małgorzata Grzywińska-Rapca wskazała monografię zatytułowaną „Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej”, wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2021, ISBN 978-83-8100-308-7, ss. 211, której Recenzentkami wydawniczymi były dr hab. Kamila Migdał-Najman, prof. UG i dr hab. Aneta Ptak-Chmielewska, prof. SGH.

Podstawą oceny dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym jest osiągnięcie naukowe wskazane przez Habilitantkę.

Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Podjętą przez Kandydatkę problematykę badawczą uznać należy za ciekawą, zakres przeprowadzonych badań wraz z ich autorską koncepcją to osiągnięcie o charakterze teoretycznym, metodycznym, badawczym i koncepcyjnym. Praca zawiera logiczną strukturę treści, w której wyeksponowane zostały części: teoretyczna, metodyczna i empiryczna. Całość składa się ze wstępu, 7 rozdziałów, zakończona jest podsumowaniem, spisem bibliografii, tabel, rysunków, załączników – szczegółowe zestawienia danych wykorzystanych do analiz. Liczy łącznie 211 stron, w tym 157 tekstu właściwego. W monografii wyodrębniono rozdział pierwszy - ma charakter teoretyczny, drugi - teoretyczny z elementami wprowadzenia do zagadnień badawczych, trzeci metodyczno-badawczy, od czwartego do siódmego - badawczy. Ostatnia część Podsumowanie jest bardzo syntetyczna i nie podejmuje próby uszczegółowienia wyników badań.

W pracy podjęto ważny i aktualny temat dotyczący finansów gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej, które odgrywają bardzo ważną rolę z punktu widzenia nie tylko mikroekonomicznego. Szczególnie w warunkach turbulentnego otoczenia, różnego rodzaju kryzysów zwraca się uwagę na zachowania rynkowe gospodarstw domowych, ich skłonność do zaspokajania potrzeb, ewoluujących dochodów i wydatków, konsumpcji, zadłużenia, oszczędności, co ma istotne znaczenie zarówno dla gospodarstw domowych, biznesu, jak i dla gospodarki.

Rozdział pierwszy jest wprowadzeniem do pracy, objaśnia podstawowe pojęcia związane z podjętą tematyką. Stanowi przegląd wybranych teorii ekonomicznych w zakresie zachowania konsumentów, które uwzględniają problematykę powiązań i interakcji między różnymi grupami czynników kształtujących ich zachowania. Uwzględniono w nim teoretyczne ujęcie problemu odwołując się do historii myśli ekonomicznej, aspektów socjologicznych opisujących konsumenta i gospodarstwo domowe, aktualnego stanu wiedzy z zakresu uwarunkowań decyzji konsumpcyjnych. Podjęto wskazanie typów oddziaływań oraz ich konsekwencje w sferze wyborów gospodarstw domowych. Autorka dokonała próby systematyzacji determinant z zakresu uwarunkowań decyzji konsumpcyjnych, a także pochyliła się nad kwestiami racjonalności w sferze konsumpcji, co uznać należy za cenny i systematyzujący wkład Autorki. Z przeprowadzonych rozważań dotyczących potrzeb, modeli i determinant zmian konsumpcji wynika, że skala ewolucji potrzeb konsumpcyjnych gospodarstw domowych określana jest przez poziom dochodów, oszczędności i zadłużenia. Zaprezentowane klasyfikacje czynników determinujących zachowania wskazują, że prowadzenie analiz z uwzględnieniem tylko jednej grupy czynników (ekonomicznych lub społecznych czy demograficznych) ogranicza analizy i wnioskowanie w zakresie podjętej tematyki badań. Warto przywołać, że w tym rozdziale jest omówienie dorobku ze szczególnym uwzględnieniem modeli przebiegu cyklu życia

gospodarstwa domowego, w tym odwołującego się do specyfiki wysokodochodowych gospodarstw domowych. Mimo, że jest to rozdział oparty o studia literatury – w znacznym zakresie angl. języcznej, to większość rozważań i ujęć jest rezultatem osobistej refleksji i nowego spojrzenia Autorki na badane kategorie.

W treści opracowania pojawiają się terminy – gospodarstwo domowe, konsument, zachowania konsumentów, zachowania konsumpcyjne, zachowania zakupowe gospodarstw domowych - uzasadnione byłoby przywołane terminy zdefiniować, wskazać na odmienność znaczeniową, co poprawnie oddawałoby ich stosowanie (np. rozdz. 1, rys. 2-3). W moim odczuciu ma to istotne znaczenie z punktu widzenia przyjętych do analizy danych źródłowych. Z Budżetów Gospodarstw Domowych GUS, których dane stanowią wyjściową podstawę do badań Habilitantki w zakresie wysokodochodowych gospodarstw domowych wyraźnie jest sprecyzowane, że to „*zespół osób spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem i wspólnie utrzymujących się (gospodarstwo domowe wieloosobowe) lub osoba utrzymująca się samodzielnie, bez względu na to, czy mieszka sama, czy też z innymi osobami (gospodarstwo domowe jednoosobowe)*”. Członkowie rodziny mieszkający wspólnie, ale utrzymujący się oddzielnie, tworzą odrębne gospodarstwa domowe, podejmują decyzje związane z zarządzaniem środkami pieniężnymi i konsumpcją. Zatem jest to wspólnota, którą łączy więź rodzinna a członkowie zaspokajają swoje potrzeby konsumpcyjne. Oczywiście, jak podkreśla Habilitantka „*Badania nad konsumpcją, w zależności od przyjętych przez autorów założeń, zawierały analizy dotyczące zachowań konsumentów jako uczestników rynku w całym procesie zakupowym lub tylko w określonym czasie...*” (s. 18), to za mało aby wykazać znaczeniową różnicę między zastosowanymi w monografii zakresami przywołanych powyżej terminów.

Rozdział drugi stanowi przegląd teorii w obszarze zarządzania budżetem gospodarstwa domowego. Autorka zastosowała podejście zogniskowane - eksponując dorobek ekonomii, zwłaszcza klasycznej i behawioralnej. Poddała analizie oraz systematyzacji kwestie rzadko i niewystarczająco objaśniane w literaturze ekonomicznej a odwołujące się do czynników subiektywnych, jak i obiektywnych wpływających na zarządzanie budżetem gospodarstw domowych. Za szczególny walor tego rozdziału uważam fakt, że odwołując się do pierwszych prac i założeń teorii oszczędzania opisujących analizowane zjawiska – prac Keynesa, Ricardo i Barro, Friedmana, Modiglianiego i Ando, Duesenberry'ego, podjęła dyskusję dotyczącą przyczyn zadłużenia i jego wpływu na zmiany poziomu konsumpcji. Ponadto podjęła próbę uporządkowania i zgłębienia istoty oszczędzania scharakteryzowawszy podział zasobów finansowych w kontekście tworzenia oszczędności oraz wskazała najbardziej popularne modele decyzyjne gospodarstw domowych w tym zakresie. Równie cennym efektem przeprowadzonych analiz są autorskie propozycje (tabel i modelu), które systematyzują tę część rozważań. Autorka ukazała jak zmieniło się rozumienie dochodu, zadłużenia i oszczędności jako zjawiska społecznego oraz ekonomicznego, a także ich uwarunkowań.

Jednak pragnę zwrócić uwagę, że jest pewna niekonsekwencja w działaniach Habilitantki, przejawiająca się w szczegółowości - przywoływania danych odnośnie udziału wydatków na żywność praca Engla (1895), jakkolwiek ważne, to mających znaczenie historyczne, podczas gdy brak w pracy odniesienia chociażby do zmian poziomu czy struktury w dochodach i/lub wydatkach konsumpcyjnych polskich gospodarstw domowych w ujęciu długookresowym, a także jak na ich tle wypadają obrane do analizy wysokodochodowe gospodarstwa domowe.

Ponadto Habilitantka poświęcając rozważania na temat oszczędności (rozdz. 2.2) przywołując jedną ogólną postać prostej funkcji konsumpcji w hipotezie dochodu absolutnego Keynesa (s. 53) podkreślając cyt. „... *najważniejszą teorią określającą relacje między oszczędnościami a dochodem jest hipoteza dochodu absolutnego Keynesa*¹⁵⁷” pomija ważne formuły np. funkcji konsumpcji Ando i Modiglianiego (jednej z teorii konsumpcji

ukierunkowanej na przyszłość), funkcji konsumpcji zależnej od dochodu permanentnego M. Friedmana, czy odwołującej się do tytułu podrozdziału (*Oszczędności gospodarstw domowych a warunki ich tworzenia*) - funkcji oszczędności. Zawężenie tego aspektu może być zrozumiałe w decyzjach wyboru Habilitantki, ma do tego prawo, i nie można go kwestionować, ale czy zasadne jest wnikliwsze omawianie jednego podejścia a minimalizowanie lub pomijanie pozostałych w dorobku myśli ekonomicznej.

W rozdziale drugim Habilitantka opracowała model konceptualny decyzji wysokodochodowych gospodarstw domowych w zakresie lokowania nadwyżek finansowych. Wskazała na znaczenie wykorzystania narzędzi statystycznych w procesie badań budżetów wysokodochodowych gospodarstw domowych, które były przedmiotem zainteresowań. Wprawdzie dwa wcześniej przywołane rozdziały (1 i 2) dokonują głównie przeglądu literatury, to udało się Autorce wnieść elementy nowatorskie, które wzbogaciły merytorycznie odtwórczą rolę fragmentów, porządkujących dotychczasowy dorobek w rzeczonyj tematyce. Na uwagę zasługuje interdyscyplinarne (ekonomiczne, socjologiczne, demograficzne) ujęcie przywołania do wybranych modeli cyklu życia, jak też zademonstrowanie selektywne wybranych teorii odnośnie oszczędzania, przy niestety powierzchownym potraktowaniu problematyki zadłużenia gospodarstw domowych w kontekście etapów w jakim się w cyklu życia znajdują.

Treścią rozdziału trzeciego jest prezentacja kwestii odwołujących się rozwiązaniom metodologicznym umożliwiającym badanie zachowań konsumpcyjnych gospodarstw domowych. Ważnym elementem tego rozdziału jest wskazanie sposobu konceptualizacji i operacjonalizacji badanych pojęć oraz opisu instrumentu badawczego. Autorka przedstawia zarówno specyficzny charakter analizowanych zagadnień, jak i wynikające z niego możliwości w zakresie wyboru źródeł informacji oraz metodyki technik badawczych. Scharakteryzowała i uzasadniła swoje podejście badawcze, wskazując na ograniczenia w ramach których prowadziła badania. Zaprezentowała procedurę badawczą umożliwiającą identyfikację czynników determinujących zróżnicowanie w zarządzaniu budżetem polskich wysokodochodowych gospodarstw domowych w różnych fazach ich cyklu życia. Na szczególną uwagę zasługuje tu wielość zastosowanych metod badawczych. Przyjęte w pracy metody badawcze zostały właściwie zróżnicowane, a ich wykorzystanie przekonująco uzasadnione. W treści pracy znalazło się uzasadnienie dla użycia obranych metod (analiza czynnikowa (FA), analiza korespondencji, analiza równań strukturalnych metodą cząstkowych najmniejszych kwadratów - PLS) i opracowania wyników badań. Warto podkreślić, że Habilitantka wykazała troskę o pozyskanie źródeł danych lecz niestety, co muszę podkreślić tylko w statycznym ujęciu z wykorzystaniem wtórnych danych prezentowanych przez GUS. Warta podkreślenia jest przekonująca argumentacja na rzecz przeprowadzonych badań i próby ich operacjonalizacji o konstrukty subiektywizmu w zmieniającej się sytuacji finansowej gospodarstw domowych.

Czwarty rozdział pracy koncentruje się na polskich wysokodochodowych gospodarstwach domowych. W oparciu o dane pochodzące z badania Budżetów Gospodarstw Domowych GUS w 2018 r. Autorka wyodrębniła 9388 wysokodochodowych gospodarstw domowych, przyjmując za kryterium trzeci kwartył dochodu ekwiwalentnego. Przedstawia Habilitantka analizę porównawczą struktury wyodrębnionych gospodarstw ze względu na grupowanie według: województw, makroregionów (NUTS-2), głównego źródła utrzymania, klasy miejscowości zamieszkania, liczby osób w gospodarstwie, stanu cywilnego i wykształcenia głowy gospodarstwa domowego. Uwagę poświęcono aspektom ekonomicznym tj.: przychodom, dochodom (rozporządzalnemu, do dyspozycji, ekwiwalentnemu), wydatkom ogółem oraz na towary i usługi konsumpcyjne w ujęciu jednorocznym. Intencją Autorki było też porównanie wyników subiektywnych ocen sytuacji materialnej, jak również zadłużenia i możliwości oszczędzania analizowanych gospodarstw z uwzględnieniem grup społeczno-ekonomicznych.

Po lekturze tego rozdziału, jak i kolejnych rodzą się pytania do części analitycznej i wyników badań własnych Habilitantki. Można znaleźć liczne „nieścisłości” treści, przywoływanych danych, grupowania wyodrębnionych frakcji gospodarstw, agregacji czynników - niestety błędów, na które powinny zwrócić uwagę Recenzentki wydawnicze rozprawy. Przy tej okazji ubolewać wypada nad niesatysfakcjonującą rolą recenzji wydawniczych, która może w pewien sposób wskazywać na niedostatki analitycznej części monografii. Do wskazanych słabych stron opracowania odniosę się dalej w recenzji.

Przechodząc do rozdziału piątego i szóstego - określono zależności między subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej w ostatnich 12 miesiącach funkcjonowania wysokodochodowych gospodarstw domowych, ich sposobami gospodarowania pieniędzmi, poziomem zaspokajania potrzeb - żywnościowych, związanych z zakupem odzieży i obuwia, ochroną zdrowia, terminowymi opłatami mieszkaniowymi, wyposażeniem mieszkania, kulturą, edukacją, jak również ocenami zadłużenia oraz możliwościami oszczędzania z uwzględnieniem dwóch cech demograficznych - wieku i płci głowy gospodarstwa domowego. Powyższe zagadnienia stanowiły podstawę do zaprezentowania w siódmym rozdziale wyników autorskich badań zakładających identyfikację czynników determinujących zróżnicowanie w różnych fazach cyklu życia zarządzania budżetem od strony subiektywnych ocen zadłużenia i oszczędności wysokodochodowych gospodarstw domowych.

Przedmiotem rozważań piątego rozdziału była weryfikacja hipotez odwołujących się do zależności ocen subiektywnej sytuacji materialnej w odniesieniu do wieku i płci głowy wysokodochodowych gospodarstw domowych. Uogólnione wartości osobliwe (zał. 8) umożliwiły prezentację zależności w przestrzeni dwuwymiarowej a przeprowadzona analiza korespondencji ułatwiła uzyskane wyniki ujęte dla czytelniejszej interpretacji w formie graficznej i tabelarycznej.

Kontynuacją tego rozdziału były odrębnie potraktowane w rozdziale szóstym zależności między cechami demograficznymi wysokodochodowych gospodarstw domowych (tj. wiek i płeć) a subiektywnymi ocenami sytuacji zadłużenia. Interesującym aspektem badawczym było określenie i przedstawienie odsetka gospodarstw wskazujących na zadłużenie oraz możliwość lub jej brak radzenia sobie z obciążeniami finansowymi, które dla części gospodarstw domowych stanowią problem związany ze spłatą zobowiązań, dla innych ta kwestia nie stanowi problemu - wskazując na radzenia sobie z sytuacją lub brak takiego zadłużenia. Drugim zagadnieniem któremu Autorka poświęciła uwagę było określenie zależności między subiektywnymi ocenami możliwości oszczędzania a obiektywnymi przesłankami - cechami charakteryzującymi ww. grupy gospodarstw.

Generalnie ostatnia część monografii - rozdział 7, mająca charakter modelowania i syntezy, oceniam nie pozytywnie, choć odwołuje się do ważnych wyników badań, to opracowane przez Habilitantkę analizy są obarczone błędami, niespójne, zawierają niejednorodne oznaczenia kilku zmiennych, lub ich braku a nawet powtórzeń przy przyporządkowaniu do obranego czynnika (załącznik - odwołanie do s. 141-153). Nie jest to odpowiednio wyeksponowana dobra jakość warsztatu badawczego. Przedłożone do zaopiniowania opracowanie kończy się Podsumowaniem w zasadniczej części nie odwołującym się do postawionych hipotez badawczych, czy zostały i w jakim zakresie pozytywnie/negatywnie zweryfikowane przez Habilitantkę. Jednak jest stwierdzenie „Z badań ... wynika również, że subiektywne oceny sytuacji materialnej są pozytywnie związane z poziomem oszczędności w starszych grupach wiekowych.” Nasuwa się pytanie jakich konkretnie grup wiekowych, a w których nie są. I dalej cyt. „W przekonaniu autorki rzeczywisty mechanizm powiązania między ocenami subiektywnymi a rzeczywistymi możliwościami finansowymi pozwolił na pozytywne zweryfikowanie postawionych w pracy hipotez badawczych”. Doszukiwać należy się nie wyeksponowanych profili (s. 75 cele szczegółowe) „...wysokodochodowych gospodarstw domowych z uwzględnieniem czynników obiektywnych oraz subiektywnych ocen sytuacji finansowej”), a także systematyzacji

w zakresie uzyskanych zależności w odniesieniu do wybranych dwóch zmiennych – wieku i płci głowy gospodarstwa. Wydaje się nadinterpretacja wniosków wypływających z treści s. 154 cyt. *”Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują, że zadowolenie finansowe gospodarstw domowych wyrażone w subiektywnych ocenach sytuacji materialnej oraz możliwości oszczędzania jest związane z poziomem aktualnego zadłużenia i posiadanymi oszczędnościami w formie pozostałości gotówki na koniec miesiąca oraz posiadanymi lokatami”*.

Monografia zawiera bogatą bibliografię, która liczy 428 pozycji, z czego 227 to literatura obcojęzyczna, w tym 225 publikacje anglojęzyczne, 2 niemieckojęzyczne, choć 1 pozycja ma tytuł w języku portugalskim to artykuł napisany jest w jęz. angielskim [Miotto, A.P.S., Parente, J. (2015)]. Omawiając zestawioną w monografii literaturę zauważyć należy, iż zdecydowanie na niepozytywną ocenę zasługuje zamieszczenie w niej wielu pozycji, na które Autorka nie powoływała się w opracowaniu (32 pozycji – wykaz w załączniku) oraz znacząca liczba 19, które zostały cytowane a nie ujęte w wykazie. Zastanawiający jest niekiedy sposób studiowania przez Autorkę literatury przedmiotu w przywołaniu tekstów źródłowych np. Engel, E. (1895) *Die Lebenskosten belgischer Arbeiter-Familien früher und jetzt*. Dresden: Heinrich; Spearman, C. (1904) *General intelligence, objectively determined and measured. American Journal of Psychology*, 15, 201–293; Loomis, C.P. (1936) *The Study of the Life Cycle of Families. Rural Sociology*, 1(2), 180; Hicks, J.R. (1937) *Mr. Keynes and the “Classics”; A Suggested Interpretation. Econometrica*, 5, 147–159; Hotelling, H. (1933) *Analysis of a complex of statistical variables into principal components. Journal of Educational Psychology*, 24(6), 417; Thurstone, L. (1947) *Multiple factor analysis*. Chicago: University of Chicago Press., Glick, P.C. (1947) *The Family Cycle. American Sociological Review*, 12, 164–174; Kuznets, S. (1946) *National income*. New York: National Bureau of Economic Research. Niemniej jednak należy uznać sięganie do źródeł za walor wnikliwych studiów Habilitantki i docieklivość w zgłębieniu tematu naukowego, co poczytuję za wartość dodaną monografii. Pragnę zwrócić uwagę, że Autorka często nie uwzględnia przywoływania numerów stron do wskazywanych artykułów w przypisach, opisach tabel, bibliografii (aż 34 pozycje), co uniemożliwia pochylenie się czytelnika nad dokładnie przywołaną treścią – umniejszając przez to walor poznawczy.

Monografia Habilitantki przedstawia realizację spójnego programu naukowego. Mam jednak wątpliwości – czy podjęte zagadnienia badawcze i rozwiązania problemowe dotyczą kwestii istotnych dla rozwoju nauki, jednoznacznie mogę stwierdzić, że kwestie warsztatowe budzą mój niedosyt. Przywołane poniżej okoliczności uzasadniają te wątpliwości.

Po pierwsze Habilitantka sformułowała cel główny, którym jest cyt. *”...identyfikacja czynników determinujących różnicowanie w zarządzaniu budżetem wysokodochodowych polskich gospodarstw domowych w różnych fazach ich cyklu życia.”* Tak przyjęty cel główny ma charakter *ex post*, czyli opiera się wyłącznie na opisywaniu i ocenie przeszłości (aspekt deskryptywno-eksplanacyjny nauki), bez realizacji funkcji normatywno-prognostycznej. Cele dodatkowe – artykułowane jako - szczegółowe- wskazują w pewnym zakresie na aspekt *ex ante* pracy, tj. opracowanie (s. 9) cyt. *”...podjęto również próbę zbadania zależności między subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej gospodarstw domowych a możliwościami oszczędzania i poziomem zadłużenia”*, na s. 73 cyt. *”...usystematyzowaniem czynników społeczno-demograficznych i ekonomicznych oraz redukcją czynników różnicujących zachowania gospodarstw domowych w zakresie zarządzania budżetem”*, a dalej czytamy *”...identyfikacja uwarunkowań zachowań finansowych...” określenie ”...profilu wysokodochodowych gospodarstw domowych z uwzględnieniem czynników obiektywnych oraz subiektywnych ocen sytuacji finansowej.”*

Pomocnymi w badaniach uwzględniając postawione cele analizy, było 6 sformułowanych pytań badawczych. Jednak nadrzędnym elementem stanowiącym założenia badawcze pracy naukowej jest hipoteza/y - w tym przypadku na s. 11 Habilitantka podaje trzy hipotezy, podczas gdy na s. 75 (rozdz. 3 Założenia metodyczne) dowiadujemy się, że są to hipoteza główna (H0) i trzy hipotezy szczegółowe – (H1), (H2), (H3).

Pragnę do tych kwestii odnieść się szczegółowo. Podstawą dowodzenia w pracy jest hipoteza główna jednak Habilitantka na początku monografii (s. 11) jedynie wskazuje cel główny, cele szczegółowe, oraz 3 hipotezy badawcze oznaczone jako – (H1), (H2) i (H3). Niestety - ubolewam nad tym, ale Habilitantka nic nie wspomniała we wstępie o jeszcze jednej sformułowanej przez siebie hipotezie – nazwanej hipotezą (H0) - o niej czytelnik dowiaduje się dopiero na s. 75, a której treść brzmi: „*Wysokodochodowe gospodarstwa domowe wykazują odmiennność w zakresie zarządzania budżetem w zależności od fazy cyklu życia gospodarstwa w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej*” i trzech hipotezach szczegółowych.

Ponieważ jest to praca na stopień, pragnę zwrócić uwagę na kolejny aspekt, należałoby zacząć od tego, że hipotezy niezależnie w której części opracowania naukowego są przywoływane przez Autorkę, to każda ich treść – sformułowanie powinna brzmieć tak samo. Niestety nie można tego odnieść do opracowania Habilitantki, gdzie na s. 75 w rozdziale trzecim „Założenia metodyczne” nie tylko mamy inaczej sformułowane treści dwóch z trzech hipotez badawczych – to znaczy (H2) i (H3) w porównaniu z zamieszczoną treścią na s. 11, to dopiero tu poznamy ww. nową hipotezę, nazwaną główną - oznaczoną jako (H0).

Dowodem na to jest cyt. Hipoteza 2 (H2) s. 75

„*Zadłużenie wysokodochodowych polskich gospodarstw domowych wynika ze splotu innych niż tylko dochód czynników, które mogą wskazywać na istnienie związku zadłużenia z subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej i fazy cyklu życia gospodarstwa.*”, podczas gdy na s. 11 - hipoteza 2 brzmi, cyt. „*zadłużenie wysokodochodowych polskich gospodarstw domowych wynika ze splotu innych niż tylko dochód czynników wskazujących na istnienie związku z subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej oraz na zależność od fazy ich cyklu życia gospodarstwa*”. Różnice w sformułowaniu hipotezy 3 (H3) są następujące: s. 75 cytuję (H3) „*Subiektywne oceny możliwości oszczędzania wysokodochodowych polskich gospodarstw domowych wynikają ze splotu innych niż tylko dochód czynników, które mogą wskazywać na istnienie związku oszczędzania z subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej i fazy cyklu życia gospodarstwa.*”, podczas gdy na s. 11 Hipoteza 3 (H3) została sformułowana cyt. „subiektywne oceny możliwości oszczędzania wysokodochodowych polskich gospodarstw domowych wynikają ze splotu innych niż tylko dochód czynników wskazujących na istnienie związku z subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej i z fazą ich cyklu życia.”

Hipoteza oznacza przypuszczenie, mając ułatwić (naukowe) wyjaśnienie zjawiska. Powinna być sformułowana przejrzysto. Zmiany redakcyjne i stylistyczne w sformułowaniach hipotez 2 i 3 wydawać by się mogło, że zasadniczo nie modyfikują rozważań Habilitantki i założeń do ich weryfikowalności, jednak w obiektywnym znaczeniu tak nie jest. W opinii recenzentki niedopuszczalne jest, aby w pracy naukowej w jednym zwartym opracowaniu były wykluczające się, bądź inaczej brzmiące (niejednorodne) treści hipotez badawczych.

W empirycznej części pracy Kandydatka wykazała się umiejętnością prawidłowego wyboru narzędzi badawczych wykorzystywanych w analizie ekonomicznej i tę część pracy oceniam wysoko, ale niestety w założeniach metodycznych zabrakło mi uzasadnienia dla kwerendy czasowej przyjętej w pracy, a także jednoznaczności okresu uwzględnionego w badaniach Autorki.

Wyróżnić można kilka zakresów czasowych opisywanych w monografii, co wpływa na trudności interpretacyjne, porównania i formułowane wnioski, jak np.: w podrozdziale 2.4 uwzględnione są okresy - w oparciu o Budżety Gospodarstw Domowych GUS - odwołujące się do subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych w latach 2015-2019 (tab. 9), ale analiza zagadnienia na kolejnych stronach odwołuje się już tylko do danych dotyczących roku 2019 (rys. 7-9). Podczas gdy w przypadku wysokodochodowych gospodarstw domowych subiektywna ocena sytuacji materialnej dotyczyły roku 2018 (rozdział 4-7). Warto się zastanowić, czy nie bardziej rozsądnym byłoby na początku ujednoczyć zakres czasowy ujęty w badaniach, oraz uzasadnić wybór przyjętego i/lub przyjętych okresów.

Badania podjęto na poziomie gospodarstw domowych (frakcji gospodarstw należących do określonego podzbioru) czyli w ujęciu mikroekonomicznym. Wydaje się jednak, że z punktu widzenia zawartości pracy ograniczono się wyłącznie do analizy przyjętego problemu w bardzo zawężonym zakresie.

Odnoszę wrażenie, iż *implicite* Habilitantka przyjmuje założenie, iż jedynie dwie cechy demograficzne tzn. wiek i płeć właściwie odzwierciedlają fazy cyklu życia wysokodochodowego gospodarstwa domowego. Jak sądzę nie do końca tak jest, jeśli pomija się - dokonując arbitralnego bez statystycznego uzasadnienia - wyboru innych zmiennych (w tab. 15 i załączniku 2: stan cywilny głowy gospodarstwa domowego, typ biologiczny gospodarstwa domowego czy jego wielkość) mogących mieć zasadniczy wpływ na opracowane w dalszych rozważaniach np. modelowanie strukturalne w analizie zachowania wysokodochodowych gospodarstw domowych w zakresie ich subiektywnych ocen sytuacji materialnej. Na s. 74 ostatni akapit czytamy cyt. *”Znaczenie fazy cyklu życia w jakiej się znajduje gospodarstwo domowe uznano za najważniejsze w analizie dotyczącej uwarunkowań zachowań związanych z zarządzaniem budżetem przez gospodarstwa domowe. Zdecydowano się na wyodrębnienie czterech grup wieku głowy gospodarstwa domowego, które w <odczuciu autorki> odpowiadają podstawowym fazom przebiegu życia gospodarstwa domowego.”* Gdyby przeprowadzono statystycznie analizę cech nie trzeba byłoby „ekspercko” wskazywać, że to wiek i płeć tylko są podstawą do dalszych badań (cyt. s. 73 *„Głównym celem pracy jest identyfikacja czynników determinujących zróżnicowanie w zarządzaniu budżetem wysokodochodowych gospodarstw domowych w różnych fazy cyklu życia”*, bo takiej identyfikacji nie stwierdzono wykorzystując narzędzia statystyczne.

Być może moje wątpliwości wynikają z tego, iż w założeniach Habilitantki - wybór dwóch cech (płeć i wiek) – podyktowany był tym, iż nie zostały wyjaśnione dokładnie w oparciu o wcześniejsze badania innych autorów. Stąd nie udało mi się zrozumieć powodów, dla których Habilitantka wyłączyła inne cechy charakteryzujące gospodarstwa wysokodochodowe, dostępne w badaniach budżetów domowych GUS (danych wtórnych). Nie twierdzę, że są one bez znaczenia, uważam, że nie były dostatecznie wyeksponowane w opracowaniu jako te, które mogłyby dodatkowo, albo właśnie tylko one, identyfikować czynniki determinujące subiektywne oceny sytuacji materialnej oraz finansowej głowy badanych gospodarstw.

Może Autorka powinna wprowadzić wyjaśnienia przyczyn pewnego zawężenia badań, że subiektywne oceny formułowane przez poszczególne gospodarstwa w badaniach budżetów domowych GUS na temat ich sytuacji materialnej mogą wynikać z różnorodnych zmiennych (np.: liczba osób w gospodarstwie, liczba dzieci, główne źródło utrzymania, zmienne charakteryzujące głowę gospodarstwa domowego: wykształcenie, wiek, płeć, stan cywilny, i in), ale ostatecznie odpowiedniego ich doboru (płeć i wiek) powinno się dokonać w oparciu o zaproponowane metody np. statystyczne.

Wykorzystane instrumentarium do analizy przyjętego problemu badawczego zasługuje na pozytywną ocenę, wskazuje na konceptualność i właściwy wybór narzędzi (poza powyższą wskazaną uwagę), odwagę i rozmach obranej próby badawczej, ale także podjęcie się analizy

dyskutowanego zagadnienia o zasadność subiektywnej oceny wobec obiektywizmu ilościowego i jakościowego problemów współczesnej teorii ekonomii przemawia na korzyść Habilitantki.

Kolejne moje uzasadnione wątpliwości budzi brak wyartykułowania ostatecznie przyjętej definicji cyklu życia - rodziny oraz używanego zwrotu - cykl życia gospodarstwa domowego. Brak jest jednoznacznie wskazanego modelu odniesienia cyklu życia uwzględniającego fazy (liczbę i nazwy), będącego podstawą opisywanych badań Habilitantki w rozdziałach 4-7, interpretacji wyników i weryfikacji hipotez. Stanowi on (cykl życia) kryterium - odmienność (H0 s. 75) - w zakresie zarządzania budżetem w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej wysokodochodowych gospodarstw domowych. Pośrednie przesłanki czytelnik identyfikuje na s. 74 - w cytacie "...wyznaczenia grup wieku głowy gospodarstwa domowego: poniżej 35 lat (formowanie), 35-50 lat (rozwój), 50-65 lat (kurczenie) i powyżej 65 lat (rozpad)." Może Autorka powinna podjąć próbę podania własnej jego definicji, skoro z jednej strony koncepcje cyklu życia gospodarstwa domowego uwzględniają zmienne zachowania konsumenta wraz z upływem czasu i dojrzewania osób tworzących gospodarstwo, a z drugiej cykl życia rodziny zawiera różne potrzeby, zadania, problemy rozwojowe jej członków, z którymi muszą się zmierzyć, ale stają się charakterystyczne dla poszczególnych etapów (faz) życia - cennym byłoby poszukanie płaszczyzn wspólnych i dysocjujących.

Kolejnym aspektem wartym wskazania jest powiązanie cyklu życia i grupy odniesienia, czyli wieku wysokodochodowych gospodarstw domowych jako cechy demograficznej (jednej z dwóch) która będzie stanowić spektrum poszukiwania związku lub jego braku w odniesieniu do oceny subiektywnej sytuacji materialnej i finansowej - wskazując cyt. s. 108 "Przyjęte do analiz przedziały wieku uwzględniają pośrednio fazę cyklu życia gospodarstwa domowego. Do analiz wprowadzono również cechę demograficzną: płeć, w celu wychwycenia ewentualnych (istotnych statystycznie) różnic między ocenami kobiet i mężczyzn."

Pragnę zwrócić uwagę na niewłaściwe porządkowanie podmiotów badawczych ze względu na kryterium wiek głowy wysokodochodowych gospodarstw domowych (N=9388) z danych pochodzących z Badania Budżetów Gospodarstw Domowych (2019) GUS.

Przyjęcie przez Habilitantkę w dwóch, z czterech wyodrębnionych klasach tego samego wieku granicznego - 50 lat głowy wysokodochodowego gospodarstwa w odniesieniu do granic 35-50 lat i 50-65 lat implikuje istotne konsekwencje na każdym kolejnym etapie badań (rozdział 5-7), a zwłaszcza przyjętych danych do modelu, poprawności formułowanych wniosków i weryfikowalności przyjętych hipotez badawczych.

Z danych zamieszczonych w załącznikach od 9 do 22 s. 204-211 trudno jest jednoznacznie wskazać ile było w próbie gospodarstw w wieku 50 lat, co pozwoliłoby na określenie skali dublowanych danych przyporządkowanych przez Habilitantkę jednocześnie do obu grup wiekowych, czyli 35-50 lat i 50-65 lat. Niemniej jednak możemy odczytać, że w wieku 35-50 lat biorąc pod uwagę płeć było 1800 mężczyzn i 722 kobiety, a w przedziale 50-65 lat - 1721 mężczyzn i 1135 kobiet. Łączna liczba reprezentantów wysokodochodowych gospodarstw wynosi 5428 (razem 3521 mężczyzn i 1857 kobiet w wieku 35-65 lat) stanowiąc 57,81% próby. Nie budziłby zastrzeżeń podział uwzględniający też cztery klasy wieku, ale dla przykładu: do 34 lat; od 35 do 49 lat; od 50 do 64 lat oraz 65 lat i więcej lub do 35 lat; 36-50 lat; 51-65 lat oraz 66 lat i więcej.

W związku z powyższą uwagą wskazuję, że zaproponowane przez Habilitantkę klasy wieku głowy gospodarstw domowych uwzględnione jako podstawa do dalszych badań - stanowią trudność w poprawnej, obiektywnej i wiarygodnej interpretacji wyników a także postawionych hipotez badawczych - w tym zamieszczonych od s. 95 danych w tabelach 16, 20, 22, 24, 26, 28, 30,32,34, 36, 38, 39, 41, 42, 51, 52 oraz w załącznikach 8-22.

Kontynuując inne uwagi pozwolę sobie na wskazanie, że Habilitantka nie wykorzystuje okazji aby zintegrować dwa rozdziały ze sobą (5 i 6) i osiągnąć bardzo dobry klarowny, usystematyzowany efekt przejrzystości oraz porządkowania treści dających pole do dyskusji oraz formułowania wniosków, wskazywania zależności czy profili decyzyjnych, w tym o charakterze aplikacyjnym. Pomimo, że w części metodologicznej uwzględniła szczegółowe opisanie przesłanek wpływających na wybór metod, narzędzi badawczych i kolejnych etapów konceptualnych wskazując na technologiczne możliwości budowania modeli łączących subiektywne oceny z obiektywnymi przesłankami decyzji podmiotów badawczych, to zabrakło wskazania formuł czy estymatorów, pozwalających na identyfikację poprawności obliczeń, co skutkowało by wyeliminowaniem powtarzalnych treści (np. akapity s. 120, 123, 125, 133, 138, itd.)...w wyniku przeprowadzonej analizy korespondencji uzyskano statystyki zbiorcze wierszowe i kolumnowe..., w dalszej części wyników analizy korespondencji....”).

Przedstawione bardzo atrakcyjne graficzne i tabelaryczne prezentacje wyników badań niestety przeplatane są krótkimi – jednak lakonicznymi opisami, w których nie sposób nie dostrzec błędów technicznych i merytorycznych. Prowadzone badania i statystyczna analiza wykonana przez Habilitantkę zasługiwałaby na uznanie, jednakże Autorka nie wystrzega się nieprawidłowych interpretacji opisów zmiennych w modelu (s. 141, 142, 144, 147, 150) czy powoływanie się na wyniki nie korespondujące z rzeczywistymi danymi zamieszczonymi niejednokrotnie w źle przywoływanych tabelach (uwagi załącznik).

Dla przykładu w mojej opinii należy wyjaśnić w tab. 44 kwestie uwzględnienia opisanej jako zmienna X_{10} - *Ocena poziomu zaspokojenia potrzeb swojego gospodarstwa domowego dotyczących turystyki i wypoczynku poza miejscem zamieszkania (urlop, wakacje, ferie itp.)*(s. 209 zał. 19), skoro nie była ona analizowana w podrozdziale 5.2. Ponadto zastanawiający jest fakt, nieuwzględnienia w tab. 44 zmiennej edukacji szczegółowo opisywanej wcześniej na s. 127-129, która przybiera na s. 208 zał. 18 brzmienie – *edukacji i kształcenia dzieci i dorosłych (w tym zakup podręczników, kursy)*. Zasadne staje się wyjaśnienie, co było przesłanką podjęcia wskazanej decyzji, jakie kryteria zadecydowały o wyborze „Turystyki i wypoczynku” a wyeliminowania zmiennej „Edukacji” w tab. 44, 45 i 46, a także w 48. Brak w monografii odwołania do powyższych aspektów.

Pragnę się odnieść w rozdziale 7 do wskaźników przypisanych do czynników zawartych w tab. 48. *Szczegółowa analiza wyników modelu pomiarowego zmiennych użytych w modelu**. Zastanawiające jest dlaczego przy czynniku o nazwie – ocena poziomu zaspokojenia bieżących potrzeb dwukrotnie zastosowano ten sam wskaźnik, czyli czynnik 1_X_4 (wiersz 3 i 5). Co więcej w tab. 48 w kolumnie *Ocena poziomu zaspokojenia bieżących potrzeb* otrzymano różne parametry ocen dla przyjętego czynnik 1_X_4 tj. 0,750 i 0,684.

Nasuwa się wątpliwość i pytanie dlaczego nie zastosowano konsekwentnie przyjętego na s. 141 i tab. 44 wyboru uporządkowanych zmiennych – przywołuję „*Gospodarstwa domowe oceniały sytuację materialną (X_1), zmiany sytuacji materialnej (X_2 i ~~X_{12}~~ — tu Habilitantka chyba miała na uwadze zamiast X_{12} – raczej w opinii recenzenta - powinno być X_{11}), sposób gospodarowania zasobami finansowymi (X_3), możliwość zaspokojenia potrzeb (X_4 , X_5 , X_6 , X_7 , X_8 , X_9 , X_{10}), możliwość oszczędzania (X_{13}) oraz charakterystyk zadłużenia (X_{12}).”*

W związku z powyższym zapisem (w tab. 48) do oceny poziomu zaspokojenia bieżących potrzeb wydaje się zasadne użycie czynnik 1 i X_1 , X_4 , X_5 , X_6 , X_7 , X_8 , X_9 , X_{10} .

Wnioskuje o wyjaśnienie wyeliminowania czynników oznaczonych jako - czynnik 1_X_6 , i dalej czynnik 1_X_9 , czy X_{10} , które opisują odpowiednio: (~~X_6~~ - poziom zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego dotyczących ochrony zdrowia (wizyty u lekarzy, leki itp.), ~~X_9~~ - poziomu zaspokojenia potrzeb dotyczących kultury (zakup biletów do kin itp.) oraz X_{10} - poziomu zaspokojenia potrzeb turystyki i wypoczynku poza miejscem zamieszkania (urlop,

wakacje, ferie itp.), a także pominięcie w dalszej analizie oceny poziomu zaspokojenia potrzeb swojego gospodarstwa domowego dotyczących - edukacji i kształcenia dzieci i dorosłych (zał. 18).

Ponadto jakie przesłanki decydowały w przypadku czynnika 2 (tab. 48) odwołującego się do oceny możliwości zarządzania budżetem - o wyborze przez Habilitantkę zmiennych oznaczonych jako X_{11} , X_9 i X_{10} (tab. 46). Z opisu zmiennych z tab. 46 wynika, że X_9 - to poziom zaspokojenia potrzeb dotyczących kultury (zakup biletów do kin itp.), X_{10} - poziomu zaspokojenia potrzeb turystyki i wypoczynku poza miejscem zamieszkania (urlop, wakacje, ferie itp.), a X_{11} - przewidywana zmiana sytuacji materialnej w ciągu najbliższych 12 miesięcy.

Co więcej w tab. 46 *Macierz rotowanych składowych do oceny zaspokajania bieżących potrzeb* - były przyporządkowane oceny poziomu zaspokajania potrzeb oznaczone jako - X_4 , X_5 , X_6 , X_7 , X_8 , X_9 , X_{10} , oraz ocena sytuacji materialnej gospodarstwa - X_1 .

Nasuwa się pytanie - dlaczego Habilitantka nie wybrała do oceny możliwości zarządzania budżetem - czynnik 2 zmiennych oznaczonych jako X_3 , X_{12} i X_{13} , które w tab. 46 są przyporządkowane do tej składowej, a odwołują się odpowiednio do: X_3 - sposobu gospodarowania pieniędzmi w gospodarstwie domowym, X_{12} -charakterystyki zadłużenia gospodarstwa domowego a X_{13} - możliwości jego oszczędzania.

Kolejna wątpliwość i pytanie skierowane do Habilitantki - jakie argumenty przemawiały za tym, aby w tab. 48 przy ocenie zmian sytuacji materialnej gospodarstwa domowego [czynnik 3] wybrać wskaźnik czynnik 3 X_{12} i czynnik 3 X_{13} skoro odwołują się one zgodnie z tab. 44 i 46 odpowiednio do oceny możliwości zarządzania budżetem tzn.: X_{12} - charakterystyka zadłużenia gospodarstwa domowego, X_{13} - możliwości jego oszczędzania. Poddaję pod dyskusję czy nie bardziej zasadne i prawidłowe byłoby wykorzystanie, zamiast czynnik 3 X_{12} i czynnik 3 X_{13} dwóch innych parametrów - X_2 i X_{11} - (czyli odpowiednio X_2 - przewidywana zmiana sytuacji materialnej w ciągu najbliższych 12 miesięcy i X_{11} - zaobserwowana zmiana sytuacji materialnej gospodarstwa domowego w ciągu ostatnich 12 miesięcy).

Warto odnieść się do tab. 51. s. 149 - *Wpływ wieku na badane relacje między zmiennymi*, w której zostały użyte przez Habilitantkę dwie klasy wieku o nakładających się latach głowy wysokodochodowego gospodarstwa - czyli wiek 35-50 lat i 50-65 lat. Jak wyjaśnić uzyskane wyniki dla analizowanych relacji w kolumnie 9 zatytułowanej „b vs c” skoro ich wspólnym mianownikiem są w opozycji te same wysokodochodowe gospodarstwa wyodrębnione ze wzgl. na wiek głowy gospodarstwa wynoszący 50 lat.

Stawiam pytanie jakie argumenty przemawiały za tym, aby w rozdziałach opracowania 5-6 s. 107-139 szczególnie odwoływać się do oceny sytuacji materialnej i finansowej wysokodochodowych gospodarstw domowych w których głowa gospodarstwa jest różnicowana jednocześnie ze względu na wiek i płeć - skoro tylko - wiek stanowił dla Habilitantki cechę demograficzną istotną dla zobrazowania relacji między zmiennymi charakteryzującymi cykl życia gospodarstwa domowego w rozdziale 7 - zwłaszcza w analizie Multi Group Analysis (MGA), a także w analizie inwariancji.

Ponadto skoro wcześniej w rozdziałach 5-6 formułowano zależności, uogólnienia, profile uwzględniające kobiety i mężczyzn w 4 grupach wiekowych, to na ile zidentyfikowane podobieństwa lub ich brak, różnice między nimi w subiektywnej ocenie sytuacji zaspokajania potrzeb, czy sytuacji materialnej i finansowej mają znaczenie w rozdziale 7, gdzie obie płci ujęto razem a kryterium podziału pozostał tylko wiek głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego.

Poddaję pod dyskusję możliwość udzielenia odpowiedzi na pytanie badawcze IV: czy faza cyklu życia gospodarstwa domowego ma wpływ na subiektywne oceny sytuacji materialnej? Na podstawie literatury przedmiotu są tego przesłanki, jednakże z badań

Habilitantki trudno jest uzyskać odpowiedź na postawione pytanie z uwagi na przywołane powyżej uwagi.

Z danych budżetów gospodarstw domowych GUS i odwołujących się do wybranych wysokodochodowych gospodarstw, w których analizowanymi cechami jest wiek i płeć w odniesieniu do subiektywnej oceny sytuacji materialnej i finansowej warto wspomnieć o istniejących jeszcze innych kryteriach różnicowania GUS, które wyeksponowano w pracy, ale pominięto w monografii od strony analitycznej a ukazujące specyfikę faz cyklu życia gospodarstwa domowego - należą do nich przypomnijmy – jak już wcześniej wymieniłam, np.: skład demograficzny, wiek dzieci czy ich obecność w domu (patrz tab. 4) lub (zał. 2 np. typ biologiczny gospodarstwa domowego, stan cywilny czy poziom wykształcenia głowy gospodarstwa domowego).

Oczywiście decyzyjność co do selekcji i wyboru przyjętych do analizy zmiennych spoczywała na Habilitantce, jednak ograniczony zakres badań (rok 2018 i wiek głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego) prowadził do zawężonego zakresu i trudności wskazania spłotu innych niż tylko dochód czynników wskazujących na istnienie związku z subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej i finansowej z fazą cyklu życia gospodarstwa domowego [Hipoteza (H1) i (H2)]. Ma ten aspekt nadrzędne znaczenie przy poprawnej realizacji i osiągnięciu celu głównego, którym jest cyt. *"identyfikacja czynników determinujących zróżnicowanie w zarządzaniu budżetem wysokodochodowych polskich gospodarstw domowych w różnych fazach ich cyklu życia.."*, a także sformułowanych hipotezach badawczych.

Kolejna uwaga dotyczy różnicy w wyborze czynników o nazwie „Ocena poziomu zaspokojenia bieżących potrzeb” - tab. 52 *Analiza inwariancji** - w porównaniu do przyjętych kolumna 2 „Wskaźników” z tab. 48. Otóż w tab. 48 w „Ocenie poziomu zaspokojenia bieżących potrzeb” - Habilitantka nie uwzględniła czynnika oznaczonego jako czynnik_1_X6 - [poziom zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego dotyczącego ochrony zdrowia], podczas gdy w tab. 52 - został wprowadzony do wykazu - jako nowy wskaźnik.

Wnioskuje o wyjaśnienie zasadności kryteriów decydujących o poprawności wyboru przez Habilitantkę do oceny możliwości zarządzania budżetem w tab. 52 dwóch czynników tj.: czynnika_2_X9 [Ocena poziomu zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego dotyczących kultury (zakup biletów do kin itp.)], jak również czynnika_2_X10 [Ocena poziomu zaspokojenia potrzeb gospodarstwa domowego dotyczących turystyki i wypoczynku poza miejscem zamieszkania (urlop, wakacje, ferie itp.)].

Ponadto zasadne staje się wskazanie przez Habilitantkę powodów nie wybrania do oceny możliwości zarządzania budżetem trzech czynników tzn.: X₃, X₁₂ i X₁₃ - czyli odpowiednio: X₃-sposób gospodarowania pieniędzmi, X₁₂- zadłużenie gospodarstwa i X₁₃- możliwości oszczędzania wysokodochodowego gospodarstwa domowego. Zastanawiająca jest zasadności wyboru w tab. 52 do oceny zmian sytuacji materialnej gospodarstwa dwóch czynników tj.: czynnik_3_X12 (zadłużenia) i czynnik_3_X13 (oszczędności), a pominięcie X₂- (zmiana sytuacji materialnej w ciągu ostatnich 12 miesięcy) i X₁₁- przewidywana zmiana sytuacji materialnej w ciągu najbliższych 12 miesięcy wysokodochodowego gospodarstwa domowego.

Pragnę odnieść się do nieprecyzyjnie sformułowanego zdania s. 152 cyt. *„Procedurę PLS zastosowano do weryfikacji zależności wskazujących na relacje między cechami demograficznymi wysokodochodowych gospodarstw domowych (rys. 14)”*. W rozdziale 7 tylko jedna cecha była rozpatrywana według wskazanej procedury – wiek głowy wysokodochodowych gospodarstw domowych (PŁEĆ została pominięta bez argumentacji Habilitantki z jakiego powodu), zatem niezasadne jest użycie liczby mnogiej w odniesieniu do jednej cechy demograficznej. Kolejną nieprecyzyjnością jest przywołanie w zacytowanym

sformułowaniu rys. 14 ilustrującego *Problemy związane z wystąpieniem braków w danych dotyczących wysokodochodowych gospodarstw domowych* (s. 79) zamiast wyniki badań.

Wnioskuje o wyjaśnienie i wskazanie na jakiej podstawie sformułowano następujące wnioski s. 152 akapit 1 zdanie 2: cyt.: *"Wzrost wyników czynnika określonego do pracy własnej jako ocena zmiany sytuacji materialnej wiązał się ze wzrostem poziomu oszczędzania gospodarstw domowych. Zasadne w opinii recenzentki byłoby w odniesieniu do ww. sformułowania uszczegółowienie i dokładne wskazanie - których klas wieku głowy wysokodochodowych gospodarstw domowych dotyczy sytuacja, jaki uzyskano wynik.*

Podobne zapytanie zgłaszam do akapitu 1 zdania 3 s. 152, cyt. *"Wykazano również, że wraz ze wzrostem oceny poziomu zaspokojenia bieżących potrzeb malał poziom zadłużenia."* Nasuwa się wątpliwość - czy ogółem we wszystkich wysokodochodowych gospodarstwach domowych czy w odniesieniu do konkretnej grupy wiekowej. Szkoda, że brak przywołanych na dowód argumentów - danych tabelarycznych, tak jak w kolejnym zdaniu cyt. *"Istotną zależność stwierdzono między oszczędnościami a zadłużeniem wysokodochodowych gospodarstw domowych. Wyniki wykazały, że wzrost poziomu oszczędzania gospodarstw domowych był istotnie związany ze wzrostem ich poziomu zadłużenia"*.

Pragnę podkreślić, że aby dopełnić obowiązku wykazania wartości opracowania „Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej” zamieściłam pozostałe spostrzeżenia, sugestie, komentarze, uwagi, korekty oraz odniesienia w załączniku do recenzji który jest integralną jej częścią.

Trzeba jednak podkreślić, że w opracowaniu Habilitantki widoczna jest dojrzałość i samodzielność badawcza, pomimo problemów które wskazuje - związanych m.in.: z operatem losowania, błędów próby, niekompletności danych, kryteriów ustalania absolutnych granic zamożności czy skonstruowaniem modelu zależności wskazującego na relacje między cechami społeczno-ekonomicznymi wysokodochodowych gospodarstw domowych, subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej a zadłużeniem i możliwościami oszczędzania, Autorka poszukuje i wykorzystuje naukowe rozwiązania dla zaistniałych problemów oraz potrzeb. Dzięki prawidłowemu konceptualizowaniu badań oraz obranym konstrukcjom teoretycznego modelu zależności (modelowanie strukturalne, procedura PLS) wskazuje na relacje między subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej a zadłużeniem i możliwościami oszczędzania z uwzględnieniem cech demograficznych głowy wysokodochodowych gospodarstw domowych.

Potwierdzono dodatnią zależność między czynnikiem – oceną sytuacji materialnej wysokodochodowego gospodarstwa a deklarowaną postawą wobec oszczędzania; wykazując, że wraz ze wzrostem oceny poziomu zaspokajania bieżących potrzeb malał poziom zadłużenia. Wzrost poziomu oszczędzania wysokodochodowych gospodarstw domowych był istotnie związany ze wzrostem ich zadłużenia. Porównując siłę relacji badanych czynników pod względem wieku głowy wysokodochodowych gospodarstw (procedura PLS) zaobserwowano, że w gospodarstwach, w których wiek nie przekracza 35 roku życia, istnienie ujemna relacja między zaspokajaniem potrzeb a oszczędnościami, niż w gdy wiek przekracza 65 lat.

W grupie gospodarstw gdzie głowa ma poniżej 35 lat wykazano, że istnieje związek między czynnikiem określanym jako „ocena możliwości zarządzania budżetem” a „zadłużeniem”, który był silniejszy aniżeli w pozostałych grupach wiekowych badanych gospodarstw domowych.

Wielce ubolewam, że Habilitantka nie umieściła w podsumowaniu monografii usystematyzowanych, tak jak w autoreferacie wniosków (5.5 s. 13-15), są one wyważone, zasadne, przekazywane w zrozumiałej kolejności, uporządkowane i prawidłowo sformułowane - choć ich treści można odnaleźć w zupełnie innej formie w monografii na s. 149-153. Zastosowane w monografii wielowymiarowe ujęcie czynników obiektywnych i subiektywnych może jak wskazuje Autorka, do czego się przychyliam, przyczynić się do

rozumienia czynników krytycznych wpływających na kształtowanie postaw i zachowań gospodarstw domowych. Na podstawie przeprowadzonych badań Habilitantka wskazuje przyszłe kierunki eksploracji problematyki, a także odwołuje się do obszaru stanowiącego lukę badawczą i poznawczą w odniesieniu do subiektywnych ocen sytuacji materialnej wysokodochodowych gospodarstw domowych w zakresie zarządzania budżetem, co poczytuję za dojrzałość i pozytywną wskazówkę do dalszego rozwoju naukowego

Za wkład Autorki opiniowanej rozprawy w zakresie ekonomiki konsumpcji, a w szczególności finansów gospodarstw domowych uważam:

- usystematyzowanie dotychczasowego dorobku w zakresie teorii oszczędzania, modeli cyku gospodarstwa domowego;
- opracowanie zestawu spójnych, często autorskich koncepcji podejść opisujących kategorie kluczowe dla tego obszaru badań w kontekście subiektywnych ocen sytuacji materialnej a obiektywnych cech społeczno-demograficznych wysokodochodowych gospodarstw domowych w Polsce;
- podjęcie próby zidentyfikowania istnienia związku subiektywnych ocen możliwości zadłużenia, jak również oszczędzania, z subiektywnymi ocenami sytuacji materialnej i fazami cyklu życia gospodarstwa;
- badania wpływu czynników nie tylko dochodowych, ale demograficznych na decyzje finansowe wysokodochodowych gospodarstw domowych,
- identyfikacja luki teoretycznej i częściowe wypełnienie problematyki badawczej o aspekty diagnozy związane z decyzjami wyodrębnionej grupy dochodowej gospodarstw domowych w odniesieniu do zadłużenia i oszczędzania;
- praca dostarcza nowej wiedzy na temat subiektywnej oceny sytuacji materialnej polskich wysokodochodowych gospodarstw domowych w 2018 roku oraz przewidywanych jej zmian w najbliższych 12 miesiącach w kontekście charakterystyki możliwości oszczędzania i zadłużenia w odniesieniu do cech demograficznych głowy gospodarstwa domowego tj. wiek i płeć;
- aplikacyjny: uzyskane wyniki mogą być przydatne dla praktyki gospodarczej - podmiotów funkcjonujących nie tylko w sferze konsumpcji, ale także oferujących chociażby produkty: kredytowe, ubezpieczeniowe, przygotowane „na miarę” dla odpowiednich grup potencjalnych klientów.

Monografia Habilitantki przedstawia realizację spójnego programu naukowego. Mam jednak wątpliwości, z jednej strony podjęte zagadnienia badawcze i rozwiązania problemowe dotyczą kwestii ważkich dla rozwoju nauki – dyscypliny ekonomia i finanse, z drugiej przywołane w recenzji (i złączniku) kwestie warsztatowe budzą mój niedosyt - mankamenty techniczne, redakcyjne, stylistyczne, o różnej randze znaczeniowej – w tym merytorycznej, niestety ukazują ułomności w atencji i dostatecznej przenikliwości pisania opracowania – wskazanego przez Habilitantkę jako podstawę do oceny dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym - w tym aspekcie przy wniesionych uwagach nie zasługują na ocenę pozytywną. Niemniej sądzę, że po wprowadzeniu stosownych korekt monografia zwłaszcza w części analizy empirycznej byłaby zadowalającą podstawą do przeprowadzenia postępowania.

O opinii decydują cztery najistotniejsze kwestie wiążące się z oceną dorobku dla potrzeb postępowania awansowego na stopień naukowy doktora habilitowanego nauk społecznych, w zakresie: ekonomia i finanse: (1) osiągnięcia naukowego – monografii „Finanse gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji materialnej”, która pomimo uwag, jest opracowaniem naukowym, posiadającym rozbudowane wątki teoretyczne, metodyczne i empiryczne; (2) dorobku dydaktyczno-popularyzatorskiego i pozostałego dorobku badawczego, które prezentują się korzystanie zarówno pod względem ilościowym i jakościowym, ale także (3) aktywności naukowej - udziału w pracach badawczych (jako kierownik, główny wykonawca lub wykonawca), współpracy z obszarem gospodarczym –

który jest dostateczny; oraz (4) umiędzynarodowienia dorobku, dotyczącym zarówno dorobku publikacyjnego, jak również w zakresie międzynarodowej współpracy naukowej, w tym eksperckiej - które nie są bogate, ale rokuja pozytywnie na przyszłość. Choć łącznie wszystkie obszary stanowią wyraz pracy naukowej Autorki, to w zakresie wskazanego osiągnięcia naukowego nie jest ona bez błędów merytorycznym i interpretacyjnym dziełem wnoszącym znaczny wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse. Działania Habilitantki są dowodem wielkiego nakładu pracy i zaangażowania w rozwijanie własnego profesjonalizmu w zakresie wybranej specjalności naukowej, ale ukazują ułomności warsztatu badawczego i analitycznego, który wymaga wypracowania. Wyrażam przekonanie, że opiniowana praca mogłaby łącznie z dorobkiem naukowym spełniać wymagania stawiane procedurze postępowania habilitacyjnego, gdyby nie uwagi wskazane w recenzji.

Na podstawie powyższych ocen stwierdzam, że aktywność naukowa dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy uznać należy za dostateczną, jednak osiągnięcie naukowe Kandydatki nie wnosi w przedłożonej formie znacznego wkładu w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse, dlatego nie spełnia wymogów stawianych osobom ubiegającym się o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego określonego w art. 219. ust.1 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668, z późn. zm.). W związku z powyższym nie rekomenduję Radzie Naukowej Dyscypliny ekonomia i finanse Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie o poparcie dla wniosku dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy o uzyskanie stopnia naukowego doktora habilitowanego nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Załącznik 1. do recenzji dorobku naukowego, w tym osiągnięcia naukowego, dorobku dydaktyczno-popularyzatorskiego, aktywności naukowej i współpracy międzynarodowej dr Małgorzaty Grzywińskiej-Rapcy w związku z wszczęciem postępowania habilitacyjnego w Instytucie Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

Zaprezentowane dane w tabeli 9, s. 62 odzwierciedlają strukturę udzielonych subiektywnych odpowiedzi odnośnie sytuacji materialnej gospodarstw domowych w latach 2015-2019, jednak stanowią punkt odniesienia do formułowanych przez Autorkę wywodów/wniosków/stwierżeń na s. 63. Z uwagi na brak w przywołanej tabeli, a także w załączniku na końcu publikacji liczby gospodarstw biorących udział w okresie kolejnych pięciu analizowanych lat w badaniach GUS, trudno się odnieść do stwierdzenia cytuję „... z danych zaprezentowanych w tabeli 9 wynika, że w latach 2015–2019 można zauważyć prawidłowość polegającą na zmniejszaniu się liczby gospodarstw domowych oceniających swoją sytuację finansową jako złą i raczej złą na rzecz ocen dobrych.” Faktem jest, że uległa zmianie struktura udzielanych odpowiedzi w subiektywnej ocenie sytuacji materialnej gospodarstw domowych, jednak ocena nie musi wynikać ze zmiany liczb gospodarstw.

Kolejna uwaga dotyczy sentencji dalszej cyt. „...*Warte podkreślenia jest zmniejszenie udziału ocen raczej zła i zła sytuacja finansowa gospodarstw domowych w 2019 roku o 44,5% w odniesieniu do tychże ocen w 2015 roku.*”

Nie zgadzam się z tym ujęciem interpretacyjnym, gdyż w 2015 r. ocena sytuacji materialnej a nie finansowej gospodarstw domowych „raczej zła” i „zła” wynosiły razem 15,7% (tab. 9), zaś w 2019 r. łącznie 7%, co wskazuje na spadek o 8,7 pkt. proc. – ale w ujęciu samych „złych” ocen odpowiedzi o 44,5%. Szkoda, że Autorka nie skonstatowała wprost, iż obserwuje poprawę subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych w latach 2015-2019, z przeciętnej w kierunku dobrej i bardzo dobrej przy zmniejszającym się udziale odpowiedzi wskazujących na „złą” lub „przeciętną”.

W odniesieniu do dalszej interpretacji rys.7-9 s. 63, 64 i 65 wnoszę następujące uwagi:

Skoro Autorka w tab. 9 odwołuje się do badań subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce w latach 2015-2019, to pewnym zbyt wąsko ujętym wymiarem interpretacji jest dalsza analiza ukazująca tylko sytuację w 2019 r. dla gospodarstw domowych z uwagi na kryterium społeczno-ekonomiczne, miejsce zamieszkania i województwo. W opinii recenzenta wartym uwagi byłoby ukazanie różnic chociażby pomiędzy skrajnymi latami (2015 i 2019).

W dalszej części podrozdziału 2.4. od s. 63 do 66 wskazują na następujące błędy w tekście:

Rys. 7, s. 63 dla gospodarstw domowych rolników subiektywne oceny sytuacji materialnej nie sumują się do 100%, a 99,99% - choć wydawać by się mogło, iż nie jest to aż tak ważki problem, gdyż stanowi po zaokrągleniu do pełnych danych właściwie 100% - to pragnę podkreślić, że powtarza się notorycznie w dalszej pracy i ujmę go jako „błąd zaniedbania” (rys. 19, tu struktura odpowiedzi dla gosp. domowych pracowników, emerytów i rencistów wynosi 100,1%, a dla utrzymujących się z niezarobkowych źródeł 99,9%, i dalej rys. 21 odpowiedzi w gospodarstwach domowych pracujących na własny rachunek sumują się do 97% - na kolejne uwagi w tym zakresie powołam się w dalszej części recenzji).

Co więcej, w legendzie przywołanego rys. 7, rys. 8 i rys. 9 przyjęto odmienne grupowanie odpowiedzi - to znaczy na: „dobra + raczej dobra”, „przeciętna” oraz „zła + raczej zła”, w porównaniu do tab. 9, gdzie ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych obejmuje 5 wskazań tzn. odpowiedzi: „bardzo dobra i dobra”, „raczej dobra”, „przeciętna” „raczej zła” i „zła”. Przyjęty opis rys. 7-9 wskazuje na nową agregację danych - jednak nic

w tekście na ten temat nie wspomniano i nie znamy liczebności próby [N]. Nie powołano się także na zmianę w badaniach GUS skali ocen odpowiedzi dla subiektywnej sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2019 r. Według publikacji GUS „Sytuacja gospodarstw domowych w 2015 roku w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych. Notatka informacyjna.” [https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2015-roku-w-swietle-wynikow-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,15.html] wynika, że subiektywne oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych w Polsce oceniane były w latach 2016-2018 w 5-stopniowej skali, jako: „bardzo dobra”, „raczej dobra”, „przeciętna”, „raczej zła” i „zła”, natomiast w 2019 r. w opracowaniu *Sytuacja gospodarstw domowych w 2019 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, GUS, Warszawa [https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2018-r-w-swietle-wynikow-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,18.html] w tab.11. *Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych według grup społeczno-ekonomicznych w 2019 r.* zostało wyróżnionych również 5 ocen sytuacji materialnej z tą różnicą, że zrezygnowano z oceny „bardzo dobra i dobra” wprowadzając ocenę „dobra” pozostałe oceny, „raczej dobra”, „przeciętna”, „raczej zła” i „zła” – nie uległy zmianie.

W związku z powyższym wskazuję nie tylko na niewłaściwe zatytułowanie przez Autorkę pierwszej oceny sytuacji materialnej w tab. 9 dla objętych analizą lat 2015-2019 jako „bardzo dobrej i dobrej” zamiast „dobrej”, ale także braku komentarza do zamieszczonych w niej danych - zwłaszcza zaniechania poinformowania czytelnika, że dane za 2019 r. są nieporównywalne z wcześniejszym okresem 2015-2018.

Oczywiście Autorka ma prawo do grupowania danych ocen odpowiedzi subiektywnej sytuacji materialnej gospodarstw domowych według przyjętych własnych kryteriów, ale z zachowaniem standardów pozwalającej przy dalszej agregacji danych (np. w przypisie wprowadzając elementy składowe zaproponowanego ujęcia i oznaczenia nowo powstałej grupy odpowiedzi) na prawidłową interpretację uzyskanych wyników.

Ponadto poddaję pod dyskusję czy właściwym metodologicznie w odniesieniu do oznaczeń w tab. 9 jest wyeliminowanie z opisu pierwszej – pozytywnej grupy subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw domowych wskazania - „bardzo dobra” przy pierwotnym jej brzmieniu „bardzo dobra i dobra” (tab. 9) i pozostawienie jedynie określenia „dobra + raczej dobra” (rys. 7, rys 8 i rys. 9). Jeśli dane w tab. 9 są materiałem wyjściowym dla rys. 7-9 i odwołują się do tej samej bazy danych (Bank Danych Lokalnych GUS [dostęp 10.10.2020]), to nasuwa się pytanie - czy w ujęciu ze względu na typ społeczno-ekonomiczny gospodarstw domowych, ich miejsce zamieszkania czy województwo, poprawnym byłoby przyjęcie 3 grup odpowiedzi dla rys. 7-9 powstałych z prawidłowego połączenia 5 ocen ujętych w tab. 9 - tzn.: „bardzo dobra i dobra + raczej dobra”, „przeciętna” oraz „raczej zła + zła”. Przyjęta przez Autorkę nieprecyzyjnie określona agregacja odpowiedzi skutkuje interpretacją wyniku i wysuwany mi wnioskami w dalszej części podrozdziału.

Pragnę wskazać, że na s. 63 Autorka błędnie podaje daną z rys. 7 – cytuję „... *najwięcej ocen „dobra” i „raczej dobra” w 2019 roku wskazały gospodarstwa domowe pracujące na własny rachunek (73,04%)...*” powinno być 73,4%.

Wskazuję na niefortunne użycie zwrotu „najliczniejszą grupą” w zdaniu, cyt. „*Biorąc więc pod uwagę podział według grup społeczno-ekonomicznych, najliczniejszą grupą, która oceniła swoją sytuację materialną jako przeciętną były gospodarstwa domowe rencistów...*”. Niezasadne staje się przywołane sformułowanie, gdyż czytelnik nie zna w danym roku liczby uczestniczących w badaniu gospodarstw w poszczególnych typach społeczno-ekonomicznych. Natomiast może wskazać w strukturze 3 odpowiedzi dominującą w przypadku danego typu gospodarstwa, dlatego precyzyjniejszym byłoby użycie zwrotu np. „najczęściej udzielaną odpowiedzią gospodarstwa emerytów i rencistów było...”.

Zbyt ogólnikowe jest odwołanie się na s. 64 do wskazań oceny subiektywnej sytuacji materialnej gospodarstw domowych według miejsca zamieszkania – cyt. „...*„raczej zła” i „zła” stanowiły kilka procent w każdej grupie*”. Należałoby wskazać ile udzielono procentowo w strukturze odpowiedzi. Subiektywna ocena sytuacji materialnej gospodarstw domowych różniła się z uwagi na miejsce zamieszkania gospodarstw domowych, jednak w miastach częściej uznawano ją jako „*dobłą + raczej dobrą*”, aniżeli na wsi, podczas gdy w przypadku odpowiedzi „*przeciętna*” było odwrotnie, a oceny wynosiły odpowiednio 50,6% i 44,3% oraz 42,6% i 48,2%.

Za polemiczne uznaję stwierdzenie Autorki s. 65, cyt. „*Analizując oceny subiektywne dotyczące sytuacji materialnej w ujęciu przestrzennym, można zauważyć podobny układ odpowiedzi we wszystkich województwach*”.

Otóż rys. 9, s. 65, który powinien być oznaczony jako mapa - bo ilustruje podział administracyjny kraju, przedstawia strukturę subiektywnych ocen sytuacji materialnej gospodarstw domowych w 2019 roku – według województw. Graficzny obraz struktury odpowiedzi ewidentnie wskazuje na zróżnicowanie terytorialne subiektywnych ocen sytuacji materialnej gospodarstw domowych. Co więcej Autorka przywołuje w legendzie nie 3 stopniową skalę odpowiedzi, jak na rys. 7 i 8 tylko wprowadza 5 stopniową gradację odpowiedzi. Nie wiem czym kierowała się przy wyborze kolejnego podziału wskazań subiektywnych ocen sytuacji materialnej gospodarstw domowych, ale zaburza ta koncepcja czytelność i klarowność wniosków, jak również wpływających z ujęcia graficznego konkluzji.

Błędy w interpretacji danych zamieszczonych na rys. 9 wskazuję poniżej:

Na s. 65, akapit 1, zdanie 2 - cytuję: „*Wskazania ocen „dobra” mieściły się w przedziale od 14,9% (woj. pomorskie) do 29, 8% (woj. łódzkie). Sytuację materialną jako przeciętną wskazało 39,7% gospodarstw domowych w woj. opolskim (najmniej spośród wszystkich województw) i 55,3% w woj. łódzkim. Najwięcej wskazań złej sytuacji wśród badanych podmiotów wystąpiło w woj. kujawsko-pomorskim (2,1%) (rys.9).*”

Pogrubiłą czcionką zaznaczyłam, aż cztery błędy merytoryczne tylko w dwóch zdaniach. Prawdłowo sformułowana treść powinna brzmieć następująco „*Wskazania ocen „dobra” mieściły się w przedziale od 14,9% (woj. łódzkim) do 29,8% (woj. warmińsko-mazurskim). Sytuację materialną jako „przeciętną” wskazało 39,7% gospodarstw domowych w woj. opolskim (najmniej spośród wszystkich województw) a jako najwyższy odsetek odpowiedzi na poziomie 55,3% wskazywano w woj. łódzkim. Najwięcej wskazań jako „złej” sytuacji materialnej gospodarstw domowych wśród badanych podmiotów wystąpiło w woj. małopolskim (1%) (rys.9).*”

Dalej - s. 66, akapit 1, zdanie 2 - popełniono kolejne błędy w interpretacji danych źródłowych – cyt. zaznaczając pogrubiłą czcionką nieprawidłowości: „*Najwięcej takich odpowiedzi udzieliły gospodarstwa domowe w województwach: świętokrzyskim (52,8%), podlaskim (47,4%) oraz kujawsko-pomorskim (47,1%).*”

Prawdłowo sformułowane wnioski wpływające z rys. 9. powinny brzmieć: „*Najwięcej takich odpowiedzi udzieliły gospodarstwa domowe w województwach: łódzkim (55,3%), świętokrzyskim (52,8%), podlaskim (47,4%) oraz kujawsko-pomorskim (47,1%)*”.

Kolejne uwagi na tej samej stronie (s. 66) akapit 1 zdanie 3- Trudno się odnieść do stwierdzenia Autorki – cyt. „*Wariant odpowiedzi „dobra” wskazało 23,1% polskich gospodarstw domowych uczestniczących w badaniu budżetów gospodarstw domowych w 2019 r.*”

Z tabeli 9, s. 62 wynika, że w 2019 r. 23,8% gospodarstw domowych w kraju oceniło subiektywnie swoją sytuację materialną jako „bardzo dobrą i dobrą”, zaś 24,8% jako „raczej dobrą”, podczas gdy w 2018 r. jako „raczej dobrą” 23,1%. Choć jak podkreślono wcześniej ta interpretacja odbiega od jednoznaczności z uwagi na zmiany gradacji oceny w badaniach budżetów gospodarstw domowych od 2019 r.

Nieprecyzyjne jest użycie słowa „*takich gospodarstw domowych*” s. 66 akapit 1 zdanie 4- gdyż należy się domyślać jakie gospodarstwa domowe Autorka miała na myśli.

Błędnie przywołano dane z rys. 9. (s. 66 akapit 1 zdanie 6 i 7), cyt. „*W skali kraju takie odpowiedzi wskazało odpowiednio 5,8% i 1,5% gospodarstw domowych. Najwięcej gospodarstw domowych, które oceniły swoją sytuację materialną jako raczej złą i złą zamieszkiwało woj. lubelskie (raczej zła – 5,3%, zła – 1,9%) oraz zachodniopomorskie (raczej zła – 7,6%, zła – 1,5%).*”

Zamiast przywołanej odpowiedzi 5,8% powinna być podana 5,5% a w przypadku 5,3% prawidłowa jest 7,2%.

Rozdział 3. Założenia metodyczne

W pierwszym akapicie ostatnie zdanie s. 73. - zwraca uwagę sformułowanie cyt. „*W pracy własnej, ze względu na postawione cele, w analizie pominięto cechy osobiste wysokodochodowych gospodarstw domowych.*” Wnoszę postulat o wyjaśnienie jakie cechy osobiste pominięto w pracy Autorki, gdyż nie zostały one uszczegółowione na przykładzie/ach.

Rysunek oznaczony numerem 13, s. 74 powinien zostać opisany jako schemat zgodnie z tytułem „*Schemat analizowanych współzależności*”. Trzymając się przyjętej konwencji na rys. 13 brakuje wyprowadzonej z linii wiodącej strzałki skierowanej od pytania badawczego V do poziomu oszczędności, gdyż tak zostało sformułowane poniżej pytanie badawcze (*Czy formułowane przez głowy gospodarstw domowych oceny sytuacji materialnej są powiązane z poziomem oszczędności?*).

W opracowaniu występują zbędne powtórzenia tych samych treści s. 88 i 89 („...*najliczniejszą grupę stanowiły gospodarstwa domowe z woj. mazowieckiego (18,2%) (tab. 13). Pod względem liczebności w dalszej kolejności plasowały się gospodarstwa domowe z województw: małopolskiego (977), mazowieckiego (1712), śląskiego (1080) oraz wielkopolskiego (923). Stanowiły one odpowiednio: 10,4%, 18,2%, 11,5% oraz 9,8%.*”

Zwraca uwagę styl zdania s. 90 - „*Najmniej liczną była grupa osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł utrzymania...*”

Cennym byłoby dla czytelności interpretacyjnych zamieszczonych danych s. 91, rys. 17, aby w opisie legendy znalazła się informacja jakie województwa są przyporządkowane do poszczególnych 7 makroregionów lub podania, iż ujęto je w oparciu o NUTS 2–makroregiony (grupujące województwa od 01.01.2018 r).

Szkoda, że na s. 92 opisując strukturę wysokodochodowych gospodarstw domowych pod względem liczby osób w gospodarstwie nie podano kim są brakujące w strukturze 2,97% gospodarstwa. Bez odpowiedzi pozostaje również pytanie – jaki jest udział w badaniu obranej do analizy próby wysokodochodowych gospodarstw – tych jednoosobowych oraz liczących 5 i więcej dzieci. Ciekawym uzupełnieniem treści opisu byłoby odniesienie się do typu biologicznego wysokodochodowych gospodarstw domowych, jak i gospodarstw z osobami i bez osób niepełnosprawnych, czy z podziałem według województw.

Dane w tab. 15, s. 93 odwołujące się do poziomu wykształcenia sumują się do 99,56%.

Na podstawie tab. 16. s. 95 oraz s. 88 nasuwa się pytanie: jaka jest według Habilitantki różnica między średniomiesięcznym dochodem ekwiwalentnym wysokodochodowych gospodarstw domowych a ekwiwalentnym dochodem rozporządzalnym – nie odnajdujemy wyjaśnienia w tekście. Wartym uszczegółowienia byłoby podanie w tytule tabeli 16, iż zamieszczone informacje obrazujące charakterystykę finansów wysokodochodowych gospodarstw domowych są w przeliczeniu na osobę w ujęciu przeciętnym, mediany i dominanty.

Scen

Pragnę odnieść się do uogólnienia s. 96, 1 akapit, 3 zdanie – cyt. *„Dochód rozporządzalny kształtował się średnio na poziomie 8500 złotych.”* Brak podmiotu określającego czy dotyczy ów poziom dochodu gospodarstw domowych ogółem, czy konkretnej klasy w odniesieniu do wieku głowy gospodarstwa domowego?

Pragnę podkreślić, że w przypadku analizowania struktury odpowiedzi na kilku rysunkach występuje po zsumowaniu odpowiedzi i ukazaniu struktury zamiast 100%, powyżej - 100,1% lub poniżej 99,9% - oto wybrane przykłady:

Rys. 19, s. 97 - gospodarstwa domowe pracowników oraz emerytów i rencistów wynik 100,1%, w przypadku gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł 99,9%;

Rys. 21 s. 100 - gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek 97%;

Rys. 22, s. 101 - gospodarstwa domowe utrzymujące się z niezarobkowych źródeł, emerytów i rencistów oraz rolników - 99,9%, zaś pracowników 100,01%.

Nie zastosowano zestandaryzowanego podawania danych – raz wprowadzano zaokrąglenia do pierwszego miejsca po przecinku (wartości dziesiętnych), innym razem do pełnej liczby - przykład: s. 98, akapit 1, zdanie 4 cyt. *„Taką ocenę wskazało prawie 42% gospodarstw domowych, których głównym źródłem utrzymania była praca w rolnictwie.”* – dane zamieszczone na rys. 19 wskazują, że gospodarstwa domowe rolników wskazały dokładnie 42%, czyli sytuacja była przeciętna. Natomiast w przypadku kolejnego zdania *„Najwięcej wskazań na dobrą sytuację materialną ... głównym źródłem utrzymania była praca na własny rachunek (48,55%).”* – z rys. 19 ewidentnie wynika, że 48,6%.

Kolejna wskazówka odnosi się do prawidłowego nazewnictwa gospodarstw domowych ujętego zgodnie z metodologią badań statystycznych Badania Budżetów Gospodarstw Domowych GUS – i rekomendacji na przyszłość dla Autorki, aby nie wprowadzała uproszczeń, „skrótów myślowych”, jak na rys. 19 „rolnicy” – zamiast „gospodarstwa rolników”. Definitywnie rolnicy to nie to samo co gospodarstwa domowe rolników. Zgodnie z ustawą z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz. U. 2003 Nr 64 poz. 592, t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 461), art. 6. 1. *„Za rolnika indywidualnego uważa się osobę fizyczną będącą właścicielem, użytkownikiem wieczystym, samoistnym posiadaczem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych, których łączna powierzchnia użytków rolnych nie przekracza 300 ha, posiadającą kwalifikacje rolnicze oraz co najmniej od 5 lat zamieszkałą w gminie, na obszarze której jest położona jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego i prowadzącą przez ten okres osobiście to gospodarstwo”*. Natomiast zgodnie z publikacją GUS (2018) Zeszyt metodologiczny Badanie budżetów gospodarstw domowych, s. 31 *„...gospodarstwa rolników – gospodarstwa domowe, których wyłącznym lub głównym (przeważającym) źródłem utrzymania jest dochód z użytkowanego gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie. Dodatkowym źródłem utrzymania tych gospodarstw może być emerytura, renta lub inne źródło niezarobkowe, praca najemna, praca na własny rachunek, bądź wykonywanie wolnego zawodu. Oznacza to, że dochód uzyskiwany ze źródeł dodatkowych jest niższy od dochodów uzyskiwanych z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie”*.

Wartym analizy byłoby wzbogacenie treści opracowania np.: o relacje pomiędzy wydatkami wysokodochodowych gospodarstw domowych na towary i usługi konsumpcyjne w stosunku do dochodów rozporządzalnych czy do dyspozycji, w porównaniu do ich odpowiedników dla przeciętnego gospodarstwa domowego w kraju. Zidentyfikowanie i wskazanie różnicy wobec mediany wartości zamieszczonych w tab. 16 - w przypadku gospodarstw w wieku poniżej 35 lat a powyżej 65 lat.

Warto było przyjąć s. 98, rys. 20 - jednorodną co do rysunków konwencję usystematyzowania kolejności umieszczenia na nich gospodarstw domowych.

Nie zgadzam się ze stwierdzeniem Habilitantki s. 99. akapit 1 ostatnie zdanie – iż, cyt. *„Sytuacja materialna pogorszyła się (odpowiedzi: bardzo się pogorszyła i lekko się pogorszyła) według 8–9% gospodarstw domowych w każdej z grup społeczno-*

ekonomicznych.” Otóż, w gospodarstwach pracujących na własny rachunek subiektywna ocena zmiany sytuacji materialnej gospodarstw domowych w ostatnich dwunastu miesiącach poprzedzających badanie - sumując odpowiedzi „bardzo się pogorszyła i lekko się pogorszyła” wynosiła 6,18% - co wynika z rys. 20, a w gospodarstwach o najwyższym wskazaniu - utrzymujących się z niezarobkowych źródeł - 8,92%. Żadne z gospodarstw nie uzyskało udziału w strukturze odpowiedzi 9%.

Bardzo nieprecyzyjnie sformułowany jest cały akapit pod tab. 17, na s. 99. Odniosę się tylko do dwóch pierwszych zdań, cyt. „Średni poziom dochodów w subiektywnej ocenie wysokodochodowe gospodarstwa domowe uznałyby jako bardzo zły, gdyby wynosił średnio 2397,60 złotych. Jako bardzo dobry natomiast według gospodarstw domowych powinien wynosić od 8520,00 złotych do 11 459,00 złotych.” Czytelnik ma wątpliwość czy kwota 2397,90 zł odnosi się do średniej arytmetycznej pięciu grup społeczno-ekonomicznych, czy jest to przeciętny miesięczny poziom dochodów na osobę w gospodarstwie - zgodnie z oceną subiektywną.

Kolejny brak doprecyzowania treści dotyczy następnego zdania – nasuwa się pytanie - według których wysokodochodowych gospodarstw domowych dochód na poziomie 8520 zł czy 11459 zł byłby uznany za „bardzo dobry”.

Kolejne nieprecyzyjne, nic nie wnoszące do interpretacji i analizy, stwierdzenie, cyt. „Najniższe wartości to były wskazania gospodarstw domowych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł”. Szkoda, że Habilitantka nie dokonała pogłębionej analizy danych z tabeli 17 - chociażby odwołujących się do różnicy czy dysproporcji między najniższą a najwyższą przeciętną kwotą dochodów uznawanych w subiektywnej ocenie przez wysokodochodowe gospodarstwa za skrajne – czyli „bardzo złą” a „bardzo dobrą”.

W pracy są liczne błędy merytoryczno-interpretacyjne - jak na s. 100, z rys. 21 ewidentnie wynika, że wysokodochodowe gosp. domowe pracujących na własny rachunek - 6,46% udzielonych odpowiedzi - przy ocenie gospodarowania zasobami finansowymi wskazuje, że „mogą sobie pozwolić na pewien luksus”, podczas gdy na s. 101 Autorka stwierdza, że cyt. „Największą frakcję gospodarstw domowych, które wskazały odpowiedź: możemy pozwolić sobie na pewien luksus stanowiły gospodarstwa domowe pracujących na własny rachunek – 9,46%”. Na wyk. 21 większy od przywołanych powyżej gospodarstw domowych w zakresie odpowiedzi „możemy pozwolić sobie na pewien luksus” mają emeryci i renciści 7,04% w strukturze odpowiedzi.

Jeżeli zwrócimy uwagę, że w gospodarstwach pracujących na własny rachunek 5 opcji odpowiedzi nie sumuje się do 100% tylko 97%, to brakujące 3 pkt. proc dodane do 6,46% dałoby 9,46%, które przywołano w opracowaniu, a zatem wskazywałoby na błędne oznaczenie danej na rys. 21.

Kolejne błędy w strukturze odpowiedzi odnajdziemy na rys. 22, s. 101. Jedynie w przypadku gospodarstw pracujących na własny rachunek odpowiedzi sumują się do 100%. Wszystkie 4 zdania sformułowane pod rys. 22 są nieprecyzyjne i zawierają niepoprawną interpretację – cyt. „Wskazania respondentów ze wszystkich grup społeczno-ekonomicznych w większości sugerują, że ich sytuacja materialna się nie zmieni (odpowiedź: pozostanie bez zmian).” Odpowiedzi wszystkich klas gospodarstw w odniesieniu do subiektywnej oceny zmiany sytuacji materialnej w najbliższych dwunastu miesiącach wskazują, że „pozostanie bez zmian”. Dalej cytują „Tak wskazało 84,8% gospodarstw rolniczych, 84,3% emerytów i rencistów, 76,0% pracowników.”

Zgodnie z już wyżej przywołanym Zeszycem metodologicznym Badanie budżetów gospodarstw domowych GUS, Warszawa 2018 - grupowania według kryterium grupy społeczno-ekonomicznej w oparciu o źródła utrzymania gospodarstwa domowego wyodrębniają gospodarstwa rolników, co oznacza, że wyłącznym lub głównym (przeważającym) źródłem ich utrzymania jest dochód z użytkowanego gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie. Prawidłowym jest użycie terminu gospodarstw rolników a nie

rolniczych, zaś daną w przypadku gospodarstw domowych pracowników powinno poprzedzać słowo –około/blisko/prawie - 76%, bądź dokładne wskazanie 75,97% z rys. 22.

Dalej nie zgadzam się z opisem, cyt. *"Oczekiwania poprawy sytuacji materialnej były najwyższe w grupie gospodarstw domowych utrzymujących się z pracy na własny rachunek (16,5%) oraz wśród respondentów utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych."*

Oczekiwania poprawy wyrażają określenia „raczej się poprawi” oraz „poprawi się”, zatem najwyższe odpowiedzi w tym zakresie udzieliły wysokodochodowe gospodarstwa utrzymujące się z pracy na własny rachunek (prawidłowym jest podanie łącznie 23,38% lub dla każdego wskazania z osobna odpowiednio 16,5% i 6,88%), a wśród gospodarstw utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych albo 19,77% bądź odpowiednio 17,83% i 1,91%.” Decyzja należała do Habilitantki.

Uwzględniono w ocenie poziomu zaspokajania potrzeb gospodarstwa domowego s. 102-3, tab. 18 - Turystykę i wypoczynek poza miejscem zamieszkania (urlop, wakacje, ferie itp.), ale nie analizowano (pominięto) tego zagadnienia w częściach analitycznych pracy (rozdz. 5.2), za to przyjęto edukację!

Ważnym byłoby doprecyzowanie w tab. 19, s. 105 - tytułu w którym subiektywne oceny zadłużenia dotyczą wysokodochodowych gospodarstw domowych. Nieprecyzyjne jest zdanie mówiące że *„Najliczniejsza grupa wysokodochodowych gospodarstw domowych wskazała odpowiedź: nie mamy żadnego zadłużenia.”* Nasuwa się pytanie która grupa w opinii Habilitantki jest najliczniejsza? Z danych zamieszczonych w tab. 19 wynika, że najczęściej udzielaną przez gospodarstwa odpowiedzią było wskazanie, że nie mają żadnego zadłużenia.

Nie sposób pozostawić bez komentarza brak konsekwencji i wyboru jednorodnej zasady stosowania zaokrągleń danych – przykład kolejnego zdania w akapicie, cyt. *"Odpowiedzi ... 54,3% pracowników oraz 52,2% pracujących na własny rachunek."*

W przypadku pierwszego wskazania - wynik będący opracowaniem własnym 54,27% z tab. 19 podano ostatecznie zaokrąglając w górę do pierwszego miejsca po przecinku - czyli prawidłowo podając 54,3%, natomiast w przypadku drugiej liczby 52,28% zaokrąglono w dół (czyli 52,2%) - niekonsekwentnie z przyjętą konwencją.

Wnikliwsza i pogłębiona analiza danych zamieszczonych na rys. 23 zwłaszcza ich agregacja w kontekście grupowania subiektywnej oceny możliwości oszczędzania przez wysokodochodowe gospodarstwa domowe na dwa rodzaje odpowiedzi „nie odkładamy” i „odkładamy” pozwala na zaobserwowanie zróżnicowania w zależności od klasy społeczno-ekonomicznej gospodarstw. Aż 44,1% wysokodochodowych gospodarstw pracujących na własny rachunek odkłada część dochodu, podczas gdy niewiele mniejszy odsetek odpowiedzi (40,7%) uzyskano dla emerytów i rencistów, a w przypadku gospodarstw pracowników - 36,2%, utrzymujących się z niezarobkowych źródeł - 31,2% i 30,2% gospodarstw domowych rolników.

W przypadku kwestii zadłużenia wysokodochodowych gospodarstw domowych z tab. 19 wynika, że stanowi ono obciążenie dla 27,4% gospodarstw utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, 24,66% gospodarstw pracowników, 22,41% pracujących na własny rachunek i 15,26% gospodarstw rolników, podczas gdy najmniej dla emerytów i rencistów.

Zdanie kończące podrozdział 4.4 Zadłużenie i ocena możliwości oszczędzania w świetle subiektywnych ocen gospodarstw domowych wymaga komentarza - cyt. *„Najliczniejszą grupę, która wskazała możliwość nieregularnego odkładania części uzyskiwanych dochodów, stanowili rolnicy (60,8%), co może być spowodowane nieregularnością uzyskiwania dochodów”.* W przypadku wysokodochodowych gospodarstw rolników dla których Habilitantka wskazuje jako potencjalną przyczynę nieregularnego oszczędzania nieregularność uzyskiwanych dochodów należy polemizować, gdyż nie były prowadzone przez Autorkę badania na temat poziomu, źródeł i struktury ich dochodu. Należy w zaistniałej sytuacji bardzo ostrożnie artykułować, czy też próbować wskazywać potencjalne

powody zaistniałej sytuacji, gdyż w gospodarstwach domowych rolników, jak już przytaczałam wcześniej - wyłącznym lub głównym (przeważającym) źródłem utrzymania jest dochód z użytkowanego gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie, a dochód uzyskiwany ze źródeł dodatkowych tj. np.: emerytura, renta, inne niezarobkowe źródło, praca najemna, praca na własny rachunek, bądź wykonywanie wolnego zawodu jest niższy od dochodów uzyskiwanych z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie. Dlatego nie można wykluczyć, nie znając specyfiki tej grupy społeczno-ekonomicznej 9wysokodochodowych gospodarstw), że inne mogą być powody zaistniałej sytuacji np. inwestycja w kapitał trwałe niezbędny w pracach w gospodarstwie, czy spłata wcześniej zaciągniętych zobowiązań wynikających z zaciągniętego kredytu na zakup gruntu itp., co stanowi ciekawy do zidentyfikowania problem badawczy stanowiący asumpt do przyszłych badań.

Rozdział 5 Ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych według cech demograficznych. 5.1. Subiektywna ocena sytuacji materialnej wysokodochodowych gospodarstw domowych oraz sposobu gospodarowania budżetem.

Zwracam uwagę na pojawiające się wątpliwości co do interpretacji wyników od s. 107 do 130, gdyż jedynie w tytule podrozdziału 5.1 wskazuje się, że subiektywna ocena sytuacji materialnej będzie odwoływała się do wysokodochodowych gospodarstw domowych.

W dalszej treści przywołanego podrozdziału a także kolejnego 5.2. Subiektywne oceny poziomu zaspokojenia potrzeb gospodarstw domowych - niestety nie wprowadzono do interpretacji określenia wysokodochodowe gospodarstwa domowe, a jedynie posługuje się terminem gospodarstwo/a domowe, w tym także przy formułowaniu hipotez (H0) i (H1), co niestety nieprecyzyjnie oddaje intencję Autorki w tej części monografii.

Konwencja opisu przyjętych do weryfikacji hipotez (H0) i (H1) w odniesieniu do oceny sytuacji materialnej - w domyśle - wysokodochodowych gospodarstw domowych w ostatnich dwunastu miesiącach - doprecyzujmy w 2018 r., o którym nie wspomniano na wstępie rozdziału 5, jak również charakterystyki sposobu gospodarowania przez nie zasobami finansowymi, oceny zaspokajania potrzeb: żywnościowych, związanych z zakupem odzieży i obuwia, w zakresie ochrony zdrowia, z terminowym terminem opłat mieszkaniowych, z wyposażeniem mieszkania, z kulturą, z potrzebami edukacyjnymi, jak również charakterystyki zadłużenia oraz możliwości oszczędzania - czy zależą lub nie zależą, od wieku i płci głowy gospodarstwa domowego, a także konsekwencja interpretacji uzyskanych wyników przez Habilitantkę i kolejność przekazywanych treści jest nie zrozumiała.

Ale odnoszę wrażenie, że można je było czytelniej usystematyzować i opisać eliminując powtarzalne treści jak przykładowo „Wartość statystyki χ^2 , poziom istotności i wartość krytyczna pozwoliły na odrzucenie hipotezy zerowej, a wyznaczone wartości własne (załącznik 8) wskazały na możliwość prezentacji zależności między charakterystykami a cechami demograficznymi głowy gospodarstwa domowego w układzie dwuwymiarowym (wymiar 1: ..., wymiar 2: ...%). Po odrzuceniu hipotezy zerowej wyznaczono współrzędne i wkład do bezwładności dla wierszy i kolumn (tab. nr).” Czy cyt. „W wyniku przeprowadzonej analizy korespondencji uzyskano statystyki zbiorcze wierszowe i kolumnowe dla wieku, płci oraz oceny zaspokojenia potrzeb..., które przedstawiono w tabelach ...”, jak również strony dalej cyt. „Wyniki analizy korespondencji przedstawiono w tabelach ..., w których zawarto informacje o roli poszczególnych obiektów i zmiennych w tworzeniu układu dwóch pierwszych osi czynnikowych oraz jakości odwzorowania oryginalnej konfiguracji punktów reprezentujących obiekty i zmienne przez te czynniki.”

Zrozumiałe są powody dla których stale przywoływano te treści, ale należy przypuszczać, że klarowniejsze i czytelniejsze dla odbiorcy byłoby skupienie uwagi na uzyskanych wynikach i próby wskazania zbieżnych, podobnych profili odniesienia do typowych lub nietypowych grup. Skłaniam się do przeświadczenia, że po pierwsze wystarczyło o takim działaniu napisać na wstępie rozdziału, po drugie skupić uwagę na poszukiwaniu zbliżonych, podobnych czy różnorodnych ocen, występujących zależności czy

dominujących grup ze względu na wybrane cechy – wiek i płeć przy ocenie subiektywnych ocen zaspokajania wybranych do analizy potrzeb. Pragnę podkreślić, jeszcze raz, nie gospodarstw domowych ogółem - jak podają zamieszczone w tab. 20-37 i rys. 24-32 - opisy i tytuły, a wysokodochodowych gospodarstw domowych.

Choć do zasadności przyjętego przez Habilitantkę sposobu wyodrębnienia 4 klas wieku wysokodochodowych gospodarstw domowych odniosłam się wcześniej, to pomimo niejasności co do obiektywności użytych do analizy zagregowanych danych i wątpliwości uzyskanych wyników w dalszych analitycznych rozdziałach monografii (5-7) pozwolę ustosunkować się do formy oraz budzących moją wątpliwość wypływających z przeprowadzonych badań treści. Mają one wymiar techniczno-redakcyjny i merytoryczny w odniesieniu do poprawności interpretacyjnej uzyskanych wyników.

Szkoda, że nie zachowano ujednoczenia treści i formy graficznej kolumn oraz nagłówków w tabeli 20 i 22 oraz w tab. 21 i 23. Zbędnie wprowadzono drugą kolumnę nazywając ją „Liczba” oraz nie zastosowano dla tab. 22 i 23 opisu dwóch pierwszych wierszy - odpowiednio jak w tab. 20 i 21 - w zgodnej i powtarzalnej kolejności (jakość, masa, inercja). Ponadto czytelniejsza dla odbiorcy byłaby konwencja nadawanego tytułu tabel o numeracji parzystej o treści „Współrzędne wierszy i kolumn do bezwładności dla oceny... z uwzględnieniem wieku i płci głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego” a w przypadku tabel o numeracji nieparzystej „Współrzędne kolumn i wkład do bezwładności dla wieku i płci głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego oraz oceny..... możliwości/zmiany/sposobu zaspokojenia potrzeb związanych z ...”.

W oparciu o dane zawarte w tab. 21, s. 109 „...najwyższą wartość odwzorowania – jakość, uzyskano...” - nie jak wskazuje Habilitantka „...w przypadku grupy mężczyzn w wieku 35–50 lat (0,950)” - a dla kobiet poniżej 35 roku życia (0,970).

Pragnę się odnieść do poprawności sformułowania postawionej (H0) i (H1) w kontekście danych ujętych w tab. 22, s. 110. [tab. 22 tytuł „Współrzędne ...sposobu gospodarowania zasobami finansowymi, ...głowy gospodarstwa domowego” i załącznik 8, s. 202 [s. 202 tytuł „Charakterystyki sposobu gospodarowania pieniędzmi z uwzględnieniem wieku i płci głowy gospodarstwa domowego”].

Po pierwsze - użyto w obu hipotezach zwrotu gospodarowania pieniędzmi s. 110, cyt. „H0: charakterystyka sposobu gospodarowania pieniędzmi nie zależy od wieku i płci głowy gospodarstwa domowego i H1: charakterystyka sposobu gospodarowania pieniędzmi zależy od wieku i płci głowy gospodarstwa domowego”, podczas gdy w tytule tabel 22 i 23 stosowano określenie „gospodarowania zasobami finansowymi”.

Sformułowanie gospodarowanie pieniędzmi [(H0) i (H1)] oraz gospodarowanie zasobami finansowymi [tab. 22 i 23] - nie są w literaturze synonimami a zastosowane jako tożsame terminy przez Habilitantkę wprowadzają wątpliwości interpretacyjne. Gospodarowanie pieniędzmi jest węższym zagadnieniem aniżeli gospodarowanie zasobami finansowymi. Co więcej finanse gospodarstw domowych dotyczą nie tylko dochodów i ich pieniężnego wyrażenia, ale także wydatków (konsumpcji), oszczędności, inwestowania, kredytowania, ubezpieczeń, podatków, czy zamożności itp. Zatem nie wielkość dochodu, świadczy o dobrej sytuacji finansowej gospodarstw domowych, ale ta jego część, która nie jest wydatkowana na konsumpcję, za to jest zakumulowana (oszczędności rzeczowe i finansowe). Czyli ważny jest nie sam dochód i jego pieniężny wyraz, a wysokość posiadanych aktywów, na które składają się zarówno rzeczowe, jak i finansowe składniki majątku.

Po drugie obie wskazane wyżej hipotezy (H0) i (H1) powinny weryfikować zależność lub jej brak w odniesieniu do wysokodochodowych gospodarstw domowych a nie ogółem gospodarstw domowych.

Po trzecie tytuł tab. 22 i 23, s. 111 informują o ocenie sposobu gospodarowaniu zasobami finansowymi, co nie odzwierciedlają dane zamieszczone w załącznikach 8, s. 202

i zał. 11 s. 205, gdyż tu podano odpowiednio - *Charakterystyki sposobu gospodarowania pieniędzmi z uwzględnieniem wieku i płci głowy gospodarstwa domowego oraz Rozkład badanych cech – sposób gospodarowania pieniędzmi przez gospodarstwo domowe.*

Błędy oznaczeń tabel od s. 111 zamiast tab. 16 powinna być tab. 23, na s. 114 przywołano tab. 18 (która figuruje na s.102) zamiast prawidłowej numeracji tab. 25. Zaś na s. 134 jest podana tab. 41 a powinna być 40.

Pełnym dopełnieniem wniosków wypływających z rys. 25, s. 112, byłoby wskazanie jak przedstawia się sytuacja w przypadku kobiet w wieku powyżej 50 lat (50-65 i powyżej 65 r.ż.), czy w subiektywnej ocenie sytuacji materialnej „*mogą sobie pozwolić na pewien luksus*”.

Podrozdział 5.2, s. 113 -wskazuję, iż dla przejrzystości oraz prawidłowego formułowania zbadanych zależności warto byłoby, aby na początku podrozdziału w kilku zdaniach wprowadzić czytelnika - ile i jakie rodzaje potrzeb wysokodochodowych gospodarstw domowych będą rozważane, po drugie jakie zostaną po kolei zweryfikowane hipotezy. Brak usystematyzowania powyżej wskazanych zagadnień sprawia, że pojawiają się pytania o zasadność zastosowanych metod badawczych, zwłaszcza w kontekście wyboru tylko dwóch cech – płci i wieku głowy gospodarstwa domowego.

Budzi niezrozumienie ze względu na zaproponowaną stylistykę czytelność treści tytułów tabel s. 113 - tab. 24 a także kolejne tab. 25-37. Wystarczyło wskazać, że „*Współrzędne wierszy i wkład do bezwładności ilustrują oceny zaspokajania potrzeb z uwzględnieniem wieku i płci głowy wysokodochodowych gospodarstw domowych.*”

Brak doprecyzowania tytułu tabel 24-37 oraz przyjęte na s. 113 – w pierwszym akapicie hipotezy (H0) i (H1) (cyt. „*H0: oceny zaspokojenia potrzeb żywnościowych gospodarstwa domowego nie zależą od wieku i płci głowy gospodarstwa domowego oraz H1: oceny zaspokojenia potrzeb żywnościowych gospodarstwa domowego zależą od wieku i płci głowy gospodarstwa domowego*”) wskazują, że analiza zależności będzie odwoływała się do gospodarstw domowych ogółem, co jest błędnym przeświadczeniem czytelnika, gdyż podmiotem są wysokodochodowe gospodarstwa domowe. Identyczne zastrzeżenia kieruję w odniesieniu do (H0) i (H1) s. 122, akapit 2.

Nie przychylam się do opinii Habilitantki, s. 115 pierwszy akapit –zdanie 1, że potrzeby gospodarstw domowych są „...ważną grupą asortymentową”.

Pragnę ustosunkować się do zaproponowanej interpretacji danych ujętych na rys. 27, s.116 - wskazano, że cyt. „*Najliczniejszą grupę stanowią obiekty trzeciej ćwiartki (w tej grupie znajdują się: kobiety poniżej 35 lat, kobiety 35–50 lat i kobiety powyżej 65 lat oraz mężczyźni w wieku 35–50 lat), dla których w ocenie zaspokojenia potrzeb związanych z zakupem odzieży i obuwia dominujący udział ma ocena dobre*”.

Ocena zaspokajania potrzeb przez kobiety poniżej 35 lat na rys. 27 odpowiadają na niebiesko oznaczonemu zakreśleniu usytuowanemu w II ćwiartce a nie w III ćwiartce. W przypadku kobiet w wieku 35–50 lat trudno jest jednoznacznie wskazać z wykresu, czy jest to III, czy może IV ćwiartka, podczas gdy w odniesieniu do kobiety powyżej 65 lat widoczna jest grafika w IV ćwiartce. Natomiast mężczyźni w wieku 35–50 lat identyfikują odpowiedzi z oceną zaspokajania potrzeb związanych z zakupem odzieży i obuwia jako „*dobra*”.

Nieprecyzyjnie sformułowane zdania s. 117, cyt. „*Kolejna analiza dotyczyła subiektywnej oceny zaspokojenia potrzeb związanych z ochroną zdrowia. Potrzeby te są w różnym stopniu realizowane, w zależności od wysokości dochodów i niezbędności, dlatego według autorki interesujące było przeprowadzenie analizy. Analizę przeprowadzono w odniesieniu do wieku i płci głowy gospodarstwa domowego w badaniu budżetów gospodarstw domowych. Po wstępnej analizie odrzucono hipotezę o braku zależności między cechami demograficznymi (płeć, wiek) a subiektywnymi ocenami poziomu zaspokojenia potrzeb związanych z ochroną zdrowia.*”

Z przykrością stwierdzam, że brak w zacytowanym fragmencie opracowania precyzyjności formułowanych treści. Nasuwają się następujące pytania i wątpliwości co do przywołanego fragmentu tekstu – (1) o jakiej kolejnej analizie wspomina Autorka, (2) czego dotyczyła analiza, (3) dlaczego analizę przeprowadzono w odniesieniu do wieku i płci głowy gospodarstwa domowego w badaniu budżetów gospodarstw domowych a nie wysokodochodowych gospodarstw domowych, (4) jak brzmiały hipotezy badawcze (H0) i (H1) - pozwalające na odrzucenie cyt. „...hipotezę o braku zależności między cechami demograficznymi (płeć, wiek)...”?

Pragnę wskazać na zbędną powtarzalność niemal pod każdą prezentacją subiektywnych ocen zaspokojenia potrzeb z uwzględnieniem wieku i płci głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego treści s. 119-122, cyt. „*Wyniki analizy takich charakterystyk gospodarstw domowych, jak: wiek głowy gospodarstwa domowego, płeć głowy gospodarstwa domowego oraz ocena możliwości zaspokojenia potrzeb związanych z ... przedstawiono w tabelach ...i Zawarto w nich informacje o roli poszczególnych obiektów i zmiennych w tworzeniu układu dwóch pierwszych osi czynnikowych oraz jakości odwzorowania oryginalnej konfiguracji punktów reprezentujących obiekty i zmienne przez te czynniki. Wyniki uzyskane za pomocą analizy korespondencji w odniesieniu do związków między cechami demograficznymi (wiekiem głowy gospodarstwa domowego, płcią głowy gospodarstwa domowego) a oceną zaspokojenia potrzeb związanych z... charakteryzujących wysokodochodowe gospodarstwa domowe zobrazowano na rysunku Poszczególne osie reprezentują dwa wymiary, którym odpowiadają największe wartości własne. W nawiasach podano, jaką część całkowitej inercji (bezwładności) wyjaśnia każdy z tych wymiarów.*”

Niestety w przypadku subiektywnych ocen zaspokojenia potrzeb związanych z terminowymi opłatami mieszkaniowymi poza powyżej przywołanymi ogólnymi informacjami Habilitantka nie odniosła się do wyników zamieszczonych w tab. 30 i 31, a także rys. 29 - pomijając ich interpretację, nie wskazując co było tego powodem. W opinii Recenzentki mało wnikliwe i bardzo selektywne a nawet pobieżne interpretowanie uzyskanych wyników umniejsza wartość merytoryczną opracowania. Warty uwagi było dokonanie oceny - jak wysokodochodowe gospodarstwa domowe oceniają możliwości zaspokajania potrzeb związanych z terminowymi opłatami mieszkaniowymi - „raczej źle” (0,967).

W tytule rys. 29 w ocenie możliwości zaspokojenia potrzeb zamiast jednolicie stosowanego określenia „związanych z terminowymi opłatami mieszkaniowymi” (jak w tab. 30 i 31) wprowadzono zwrot poprzedzony słowem „uiszczaniem” tzn. „uiszczaniem terminowym opłat mieszkaniowych”, co więcej w załączniku 8 s. 203 ocena zaspokajania potrzeb jest związana z niefortunnym stylistycznie określeniem cyt. „z terminowym terminem opłat mieszkaniowych”.

Wskazuję na nieprecyzyjnie sformułowaną treść (s. 122) hipotez statystycznych (H0) i (H1), w których zamiast cyt. „...głowy gospodarstwa domowego” powinno być „głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego”. Weryfikacja twierdzenia o zależności subiektywnych ocen zaspokajania potrzeb związanych z wyposażeniem mieszkania z uwzględnieniem wieku i płci odnosiła się tylko do wysokodochodowych gospodarstw domowych (czyli N=9388), a nie gospodarstw domowych ogółem w ramach prowadzonych przez GUS badań budżetów gospodarstw domowych w 2018 r.

Ponadto wskazuję na błędy merytoryczne w interpretacji wyników na podstawie tab. 32, s. 122 odwołują się one do cyt. „Najwyższe wartości poziomu jakości odnotowano w przypadku danych dotyczących mężczyzn w wieku 50–65 lat – 0,9863¹⁶.” Otóż najwyższe wartości poziomu jakości uzyskano w tab. 32 w przypadku wysokodochodowych gospodarstw domowych, których głową była kobieta w wieku 50–65 lat – 0,9957, a nie jak wskazuje Habilitantka mężczyzn 50-65 lat.

Poddaję w wątpliwość i zasadność przywołanego przypisu 316, na s. 123 - skoro już od s.109 odwoływano się do miary jakości. Opis ten powinien zostać ujęty wcześniej – czyli w rozdziale 3 - Założenia metodyczne.

Strona 124 - weryfikacja hipotez H0 i H1 odwołujących się ocen zaspokojenia potrzeb związanych z kulturą w odniesieniu do wieku i płci głowy gospodarstwa domowego powinna uwzględniać doprecyzowanie zawężające się w określeniu „głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego”.

Zbędny jest przypis nr 317 s. 124 (W analizie uwzględniono płeć głowy gospodarstwa domowego).

Pragnę zwrócić uwagę, iż w konkluzji odwołującej się do wyników subiektywnych ocen wysokodochodowych gospodarstw domowych w odniesieniu do zaspokojenia potrzeb edukacyjnych z uwzględnieniem płci i wieku na podstawie danych (s. 129), tab. 36-37 i rys. 32 - nieprecyzyjnie wskazano odpowiedź „ocena nie dotyczy” (kobiety 35–50 lat i mężczyźni powyżej 65 lat) – zasadne jest zadanie pytania Autorce jakie wnioski wypływają z zaproponowanej interpretacji.

Konfrontując stwierdzenie - akapit 4, zdanie 2 i 3 - ujawnia się nieprecyzyjność sformułowań. Otóż cyt. „W przypadku cech demograficznych dominującą grupą były kobiety w wieku 35–50 lat oraz mężczyźni w wieku poniżej 35 lat.” W porównaniu z wnioskami ze s. 112 wynika, że ta grupa wiekowa wskazywała w subiektywnej ocenie sposobu gospodarowania pieniędzmi, że „musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować”. Podczas gdy, w wysokodochodowych gospodarstwach domowych nie został sprecyzowany pod względem wieku i płci zakres odpowiedzi odwołujący się do „...oceny: starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania i starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy” na s. 129.

Wskazuję błąd w przyporządkowaniu grupy wiekowej mężczyzn (powinno być zamiast 45 lat - 50 lat) s. 129, akapit 4, zdanie 4, cyt. „W syntetycznym ujęciu aspektu współwystępowania subiektywnych ocen zaspokojenia potrzeb żywnościowych wyróżniono najbardziej typowe grupy mężczyzn w wieku poniżej 35 lat, 35–45 lat i 50–65 lat oraz kobiet w wieku 35–50 lat wskazujących ocenę dobrze.”

Pojawia się trudność interpretacyjna w odniesieniu do zapisu s. 129, akapit 4, zdanie 5 cyt. „W przypadku ocen zaspokojenia potrzeb związanych z zakupem odzieży i obuwia wyróżniono dwie grupy: kobiety poniżej 35 lat, 35–50 lat i powyżej 65 lat oraz mężczyźni w wieku 35–50 lat, ... dominujący udział ma ocena: dobre.” a ilustracją graficzną rys. 27.

Wskazuję kolejny błąd s. 130, akapit 1, zdanie 2 - w odniesieniu do grupy wiekowej i płci wskazanych wysokodochodowych gospodarstw domowych cyt. „Jako najbardziej typowy profil pod względem ocen poziomu zaspokojenia potrzeb w zakresie wyposażenia mieszkania można uznać grupę mężczyzn w wieku 50–65 lat, którzy ocenili realizację potrzeb w tym zakresie jako dobrze.” Prawidłowym wskazaniem na podstawie danych tab. 32, s. 122 powinno być - kobiet 50-65 lat (0,996).

W przypadku (s. 130, ostatnie zdanie) oceny zaspokajania potrzeb edukacyjnych zwrot „ocena nie dotyczy” powinien zostać doprecyzowane o pełne brzmienie wskazań – czyli „ocena nie dotyczy. brak takiej potrzeby”.

Niestety pragnę wskazać, że niepełne są wnioski wypływające z uzyskanych wyników subiektywnych ocen wysokodochodowych gospodarstw domowych w odniesieniu do zaspokojenia potrzeb związanych z terminowymi opłatami mieszkaniowymi oraz potrzeb związanych z kulturą, jak również ujętych w Załącznik 19 s. 209, oraz s. 142 tab. 44 – ocena poziomu zaspokojenia potrzeb dotyczących turystyki i wypoczynku poza miejscem zamieszkania (urlop, wakacje, ferie itp.)

Rozdział 6 Finanse wysokodochodowych gospodarstw domowych w świetle ich subiektywnych ocen sytuacji finansowej

Zwracam uwagę, że pomimo zatytułowania *Rozdział 6 Finanse wysokodochodowych gospodarstw domowych w świetle ich subiektywnych ocen sytuacji finansowej* - niestety w podrozdziale 6.1 Charakterystyka poziomu zadłużenia gospodarstw domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji finansowej odwołano się jedynie cyt. „do etapowego wyboru gospodarstw domowych spośród pełnego nieidentyfikowanego zbioru danych pochodzących z badania budżetów gospodarstw domowych.”, co sugeruje, że zadłużenie w subiektywnej ocenie sytuacji finansowej dotyczy gospodarstw domowych ogółem, a nie wybranych do analizy wysokodochodowych gospodarstw domowych. Ponadto od s. 132 do 135, a przede wszystkim przy formułowaniu na s. 133 – (H0) i (H1) - nie uszczegółowiono kwestii ich weryfikacji w odniesieniu do wysokodochodowych gospodarstw domowych.

Tytuł tab. 38, s. 132 „Zadłużenie w subiektywnych ocenach sytuacji finansowej gospodarstw domowych powinien zostać doprecyzowany o zwrot „wysokodochodowych gospodarstw domowych”. Ponadto ocena zadłużenia w tab. 38 nie sumuje się do 100% w przypadku odpowiedzi „nie mamy żadnego zadłużenia” [tylko do 99,99%] oraz „nie jesteśmy w stanie wywiązywać się na bieżąco z zobowiązań wynikających z zadłużenia” [100,01%].

Nieprawidłowym stwierdzeniem jest cyt. „Z danych przedstawionych w tabeli 38 wynika, że w najmniejszym stopniu są zadłużone gospodarstwa domowe reprezentowane w badaniu przez kobiety do 50. roku życia...”. Odpowiedź „nie mamy żadnego zadłużenia” która w przypadku kobiet poniżej 35 lat (stanowi 4,82% w strukturze wskazań), a także w wieku 35-50 lat (8,08%) nie wskazuje na zadłużenie jakimkolwiek.

Podczas gdyby kolejne zdanie - gdyby odwoływało się do przywołanych kobiet poniżej 50 r. ż. - które są w najmniejszym stopniu zadłużone, to należałoby przyjąć dane z kolumny 3 „zadłużenie nie stanowi dla nas obciążenia, z jego spłaty wywiązują się terminowo” - wówczas w zdaniu poniżej powinny być następujące informacje cyt. „Odpowiednio kobiety poniżej 35 lat—4,82% 4,45% wskazań i kobiety w wieku 35–50 lat—8,08% 7,58% wskazań.” Wartym podkreślenia jest fakt, że w grupie wysokodochodowych gospodarstw domowych których głową jest kobieta powyżej 65 lat nie identyfikowano odpowiedzi „nie jesteśmy w stanie wywiązywać się na bieżąco z zobowiązań wynikających z zadłużenia”.

Brak doprecyzowania treści hipotez s. 132 - nie wprowadzono informacji, że gospodarstwa uczestniczące w badaniu w tej części opracowania są przykładami wysokodochodowych, co skutkuje ogólnymi sformułowanymi przyjętymi do weryfikacji hipotez cyt. „H0: charakterystyki zadłużenia nie zależą od wieku i płci głowy gospodarstwa domowego”³²⁰ oraz H1: charakterystyki zadłużenia zależą od wieku i płci głowy gospodarstwa domowego.” Powinny one zostać uszczegółowione o zapis odwołujący się do „głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego” i brzmieć odpowiednio - „H0: charakterystyka poziomu zadłużenia w subiektywnych ocenach sytuacji finansowej nie zależy od wieku i płci głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego oraz H1: charakterystyka poziomu zadłużenia w subiektywnych ocenach sytuacji finansowej zależy od wieku i płci głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego”

Zbędnie wprowadzono przypisy 320 i 321.

Niepoprawnie przywołano numer tabeli s. 134, w zdaniu cyt. „Odnosząc się do danych charakteryzujących współzależności kolumn (tab. 41)...” – powinno być tab. 40.

Poddaję pod dyskusję poprawność przyporządkowania do drugiej grupy wysokodochodowych gospodarstw domowych – ujętej przez Habilitantkę jako, cyt. s. 135, zdanie 2 - „istniejące zadłużenie nie stanowi obciążenia” wskazań określonych jako „zadłużenie stanowi dla nas pewne obciążenie, ale z jego spłaty wywiązujemy się terminowo”. Skoro zadłużenie nie stanowi obciążenia, to nie powinno być w subiektywnej ocenie sytuacji finansowej gospodarstw odpowiedzi - „zadłużenie stanowi ...pewne obciążenie...”.

W podrozdziale 6.2. *Możliwości oszczędzania w gospodarstwach domowych w świetle subiektywnych ocen sytuacji finansowej* na s. 137, w tab. 41 - nie sumują się do 100% postawy wobec oszczędzania według subiektywnych ocen sytuacji finansowej wysokodochodowych gospodarstw domowych. W przypadku odpowiedzi kobiet poniżej 35 roku życia (99,99%) i mężczyzn powyżej 65 lat (100,01%).

Ponadto zwracam uwagę na niepoprawne wskazanie zwrotu „...chęć oszczędzania...” w zdaniu – akapit 2, s. 137. Jeśli gospodarstwa odkładają część dochodów - a na to wskazuje ponad 80,3% kobiet i ponad 83% mężczyzn, to nie wyrażają oni chęć oszczędzania – tylko oszczędzają, natomiast w przypadku odpowiedzi „moglibyśmy odkładać część dochodów ale nie odkładamy” - wyrażona jest możliwość niepoparta działaniem. Dlatego zdanie rozpoczynające się od „Liczną grupą, która wykazała chęć oszczędzania...”, powinno być samo słowo oszczędzała. Gdyby przyjąć pierwotną konwencję zdania - niepoprawnym jest dalsze jego sformułowanie cyt. „...byli mężczyźni w wieku do 50 lat (mężczyźni w wieku poniżej 35 lat – 30,66%, mężczyźni w wieku 35–50 lat – 30,5%).” Obie grupy wiekowe mężczyzn odkładają część dochodów regularnie, a zatem nie deklarują chęci oszczędzania, potencjalnie rozważać taką opcję odpowiedzi – chęć oszczędzania - można byłoby w przypadku wskazań - „moglibyśmy odkładać część dochodów, ale nie odkładamy”.

Szkoda, że nie zagregowano odpowiedzi odnośnie postaw wysokodochodowych gospodarstw domowych wobec oszczędzania s. 137 - odpowiednio na „odkładamy”, „moglibyśmy odkładać”, „nie odkładamy”, wówczas dla przykładu mężczyźni poniżej 35 r. ż. odkładaliby część dochodów (84,44% odpowiedzi tab. 41), 6,19% - „mogliby odkładać”, a 9,37% nie może nic odłożyć.

Proszę o ustosunkowanie się Habilitantki do poprawności sformułowanego stwierdzenia s. 138, cyt. „Ze statystyk zbiorczych wynika, że najwyższą wartość odwzorowania – jakość, uzyskano w przypadku grupy mężczyzn w wieku 50–65 lat (dla wierszy) oraz dla oceny odkładamy część dochodów regularnie dla współrzędnych kolumnowych.” Czy z tab. 42 i 43 nie wynika, że wyższą aniżeli w przypadku mężczyzn w wieku 50–65 lat (0,99344) wartość odwzorowania – jakość, uzyskano w przypadku grupy kobiet w wieku 35-50 lat (0,99397), jeśli tak, to jakie wyływają z tego wnioski w odniesieniu do tab. 43 i rys. 34 - jak i dla przytaczanego wcześniej zdania.

Zbędnie powtarza się niektóre treści s. 139 - tylko w nieco innym ujęciu cyt. „Oś pozioma ma najwyższy udział (61,75%) w bezwładności.” Dwie strony wcześniej s. 137 „...pierwszy z czynników pozwala na odtworzenie 61,75% zróżnicowania elementów w macierzy danych wejściowych, ...”.

Brak wskazania dwóch badanych cech demograficznych– płeć i wiek głowy wysokodochodowego gospodarstwa domowego, a także doprecyzowania sformułowania odwołującego się w przywołanym poniżej zdaniu - do subiektywnych ocen satysfakcji finansowej w odniesieniu do zadłużenia, jak i oszczędzania - s. 140, cyt. „Przeprowadzone analizy wykazały, że istnieje związek między cechami demograficznymi a ocenami subiektywnymi, zarówno w przypadku zadłużenia, jak i w odniesieniu do subiektywnych ocen możliwości oszczędzania”.

Poddaję pod dyskusję poprawność daleko idącego stwierdzenia, cyt. „Można stwierdzić, że to, co wydaje się stymulować subiektywne odczucia gospodarstw domowych, to nie tylko dochody i bogactwo, lecz także dochody i bogactwo w stosunku do grup odniesienia oraz aspiracji, które rosną zgodnie ze wzrostem dochodów i bogactwa.” W monografii nie odwoływano się w przeprowadzonych badaniach wysokodochodowych gospodarstw domowych i ich subiektywnej ocenie sytuacji materialnej do aspektów poziomu i struktury dochodów ani bogactwa.

Na dwóch stronach (135 i 136) zostało powtórzone to samo zdanie, cyt. „...najbardziej typowe pod względem oceny sposobu radzenia sobie z zadłużeniem ... są grupy/można uznać... kobiet i mężczyzn w wieku 50–65 lat”

Uwagi do rozdziału 7. Wpływ subiektywnych ocen sytuacji finansowej gospodarstw domowych na zarządzanie budżetem wnoszą poniżej wskazane uwagi.

Po pierwsze, na s. 141 w porównaniu do odniesień oznaczeń z tab. 44, s. 142 ujętej w podrozdziale 7.1. *Zadłużenie i oszczędności wysokodochodowych gospodarstw domowych a ich subiektywne oceny sytuacji finansowej* wskazują na następujące merytoryczne i techniczne niedoskonałości:

Strona 141, akapit 1, zdanie 2 - „*Gospodarstwa domowe oceniały sytuację materialną (X_1), zmiany sytuacji materialnej (X_2 i X_{12}), ..., w skali cztero-, pięcio- i sześciostopniowej*”. W przypadku zmiany sytuacji materialnej w nawiasie powinno zamiast X_{12} być wskazanie X_{11} , co odpowiada z tab. 44 „*Przewidywana zmiana sytuacji materialnej w ciągu najbliższych 12 miesięcy*”.

Uwaga dotyczy zawężonego i nieprecyzyjnego co do treści zdania wskazującego, że „*Zmienne pierwotne dotyczące subiektywnych ocen sytuacji finansowej gospodarstw domowych zaprezentowano w tabeli 44.*” Na s. 142, tytuł tab. 44 informuje, że zostały w niej zawarte dane odwołujące się również do oceny sytuacji materialnej, cyt. „*Rodzaju subiektywnych ocen sytuacji materialnej i finansowej wysokodochodowych gospodarstw domowych*”.

Większa czytelność treści byłaby w przypadku usystematyzowania, które z subiektywnych ocen wysokodochodowego gospodarstwa domowego charakteryzowały się skalą cztero-, pięcio- i sześciostopniową.

Pragnę nawiązać do nieprecyzyjnego stwierdzenia s. 141, akapit 2, zdanie 2, cyt. „...można stwierdzić, że wysokodochodowe gospodarstwa domowe nie mają problemów z realizacją bieżących wydatków konsumpcyjnych (oceny „*raczej dobrze i dobrze*” dla zmiennych: X_1 , X_2 , X_3 , X_4 , X_5 , X_6 , X_7 , X_8 , X_9 , X_{10}).” W pracy nie odwoływano się do poziomu ani struktury bieżących wydatków konsumpcyjnych wysokodochodowych gospodarstw jedynie przywoływano rozkład danych w odniesieniu do subiektywnej oceny zaspokajania potrzeb np. wyżywienia, (zał. 12), zakupu odzieży i obuwia (zał. 13) i in. Niemniej jednak oceny „*raczej dobrze i dobrze*” nie zostały wskazane za opisujące medianę odpowiedzi dla zmiennej X_2 - zmiana sytuacji materialnej w ciągu ostatnich 12 miesięcy i X_3 - sposób gospodarowania pieniędzmi w tab. 41. s. 142. W pierwszym przypadku mediana odpowiedzi to „*w zasadzie się nie zmienia*”, w drugim „*starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy*”.

Niezgodne z opisem w tab. 44 jest sformułowanie s. 141, akapit 3, zdanie 1, cyt. „*Zgodnie z subiektywnymi ocenami sytuacja materialna aktualnie jest dobra (X_1) i jednocześnie wysokodochodowe gospodarstwa domowe nie zakładają zmian (X_{11})*.” Odniesienie do aktualności jest niefortunne - lepszym rozwiązaniem byłoby wskazanie 2018 roku - czyli badania budżetów gospodarstw domowych GUS. Druga uwaga w przywołanym zdaniu dotyczy niepoprawnego określenia - „*jest dobra*” (X_1) - bowiem w tab. 44 ocena sytuacji materialnej jest „*raczej dobra*”.

Kolejna uwaga dotyczy następnego zdania - zwłaszcza określenia „*Sposób gospodarowania zasobami finansowymi większość gospodarstw domowych ...*”, otóż w tab. 44 zmienna X_3 - charakteryzuje „*sposób gospodarowania pieniędzmi*”, a pojęcie większość jest nieprecyzyjne, bo nasuwa się pytanie o konkretną daną liczbową - w tab. 44 odwołano się do mediany odpowiedzi [wartość mediany wyznacza granicę, którą połowa gospodarstw w danej zbiorowości już przekroczyła, a druga połowa jeszcze nie osiągnęła].

W tab. 44 i tab. 46 został zastosowany inny opis zmiennej X_9 - w pierwszej (tab. 44) „*Ocena poziomu zaspokojenia potrzeb swojego gospodarstwa domowego dotyczących kultury (zakup biletów do kin itp.)*”, podczas gdy w drugim ujęciu (tab. 46) jest rozszerzona treść - „*kultury (zakup biletów do kin, teatrów, na koncerty, czasopism, książek - bez podręczników szkolnych itp.)*” (zał. 18 s. 208 - w tym podręczniki). Niezbędne staje się wyjaśnienie czy są, a jeśli tak, to jakie różnice między przyjętymi wyszczególnieniami i czy mogą one mieć

wpływ na modelowanie strukturalne w analizie zachowania wysokodochodowych gospodarstw domowych w świetle ich subiektywnych ocen sytuacji finansowej opisanej w podrozdziale 7.2 s. 145?

W tab. 46, s. 144, jak również zał. 15, s. 207 został zastosowany inny opis niż w tab. 44. dotyczący „Oceny poziomu zaspokojenia potrzeb swojego gospodarstwa domowego dotyczących uiszczania w terminie opłat mieszkaniowych„ – został uszczegółowiony o - czynsz, koszty wynajmu, stałe opłaty, w tym gaz i elektryczność itp. Zasadne staje się wyjaśnienie podobieństw i/lub rozbieżności między wskazanymi elementami składowymi zmiennej X_7 .

Zasadne staje się wyjaśnienie w jakim celu w zawiłym co do przekazywanych treści sformułowaniu na s. 145 i 146, cyt. „Niska wartość statystyki AFVIF świadczy o niskim poziomie błędu wynikającego z testowania pomiarów podobną metodą³³⁰ wykonywania pomiarów³³¹.” użyto dwóch przypisów nr 330 i 331. Co wnosi do powyższego zdania przypis 330, który odwołuje się do niezrozumiałego stwierdzenia cyt. „Informacje pochodzące z jednego źródła informacji (człowieka) z wykorzystaniem kwestionariusza. ”?

Co jest przesłanką zamieszczenia przypisu nr 332, s. 148 powołującego się na źródła: L.J. Cronbach (1951) i M. Eid, E. Diener (1999), skoro zdanie odwołuje się do wyników badań własnych cyt. „Analiza współczynników wykazała, że wszystkie pomiary miały wysoki poziom dokładności pomiarowej $CR/\alpha > 0,70$, wyjątek stanowił pomiar zmiennej ocena możliwości zarządzania budżetem $CR = 0,62$ ³³².” W zdaniu tym dodatkowo została błędnie odczytana z tab. 49 - rzetelność kompozytowa CR, która zamiast 0,62 wynosiła **0,63**.

Strona 149, akapit 1, zdanie 5 i 6 - zbędne staje się w dwóch kolejnych sentencjach informowanie o tej samej zależności cyt. „Istotną zależność stwierdzono między poziomem oszczędności gospodarstw domowych a zadłużeniem. Wyniki wykazały, że wzrost poziomu oszczędności gospodarstw domowych był istotnie związany ze wzrostem zadłużenia.”

Brak podanego źródła w tab. 48-52 – w domyśle wyniki badań własnych Habilitantki.

Pragnę zwrócić jeszcze uwagę, że w wykazie bibliograficznym nie ujęto 32 publikacji przywoływanych w treści opracowania, w tym oznaczonych odpowiednio przypisów podanych poniżej, jak również nie uwzględniono 19 pozycji których nie przywoływano w treści monografii – wykaz poniżej.

Niestety w przypisach brak ujednolicenia przywoływania stron źródeł literaturowych, ich dowolność stosowania skutkuje trudnością interpretacyjną i rzeczywistym zidentyfikowaniem konkretnej strony cytowań czy przywołań na które powołuje się Habilitantka.

1. [przypis] 4 European Union Statistics on Income and Living Conditions – Statystyka Unii Europejskiej dotycząca dochodów i warunków życia.
2. 5 Household Budget Surveys.
3. 6 Glossary:Household – social statistics. Eurostat Statistic Explained. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Household_-_social_statistics (dostęp: 10.10.2020).
4. 7 L. Rudnicki (2013) Zarządzanie finansami w gospodarstwach domowych. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, 2, 175.
5. 9. A.C. Michalos (2008) Education, happiness and wellbeing. *Social Indicators Research*, 87(3), 347–366.
6. 11. E.T. Garman, R. Fogue (2008) *Personal Finance*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.
7. 14. G. Rosa, J. Perenc (red.) (2011) *Zachowania nabywców*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, s. 9;
8. 17 G. Katona (1974). Psychologia i ekonomia konsumpcyjna. *Journal of Consumer Research*, 1(1), 1–8. [za to jest Katona (1975) na s. 168]
9. 20. A. Gardocka-Jałowiec (2015) *Zmiany konsumpcji a kreowanie innowacji*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku

10. 23. L. Garbarski (1998) *Zachowania nabywców*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne;
11. 25 F. Bylok (2013) *Konsumpcja, konsument i społeczeństwo konsumpcyjne we współczesnym świecie: studium socjologiczne*. Katowice: „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe
12. 32 A. Pollok (2008) Konsumpcja w transformującej się gospodarce. *Nowe Życie Gospodarcze*, 3, I–VII.
13. 38. L. Rudnicki (2008) Wpływ cen na zachowanie konsumenta na rynku turystycznym. *Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie*, 1(11), 79–90.
14. 99. A. Gardocka-Jałowiec (2015) *Zmiany konsumpcji a kreowanie innowacji*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku;
15. 123 L. Rudnicki (2016) Zarządzanie finansami w gospodarstwach domowych. *Studia Ekonomiczne. Gospodarka. Społeczeństwo. Środowisko*, 1(2).
16. 157 A.S. Blinder (2008). Keynesian economics. *The Concise Encyclopedia of Economics*, 2(008).
17. 159 E. Fernandez-Corugedo (2004) Consumption Theory. *Handbooks in Central Banking*, 23. London: Centre for Central Banking Studies, Bank of England.
18. 168 S.G. Beverly, M. Sherraden (1999) Institutional determinants of saving: Implications for low-income households and public policy. *The Journal of Socio-Economics*, 28(4), 457–473.
19. 169 J.M. Keynes (2003) *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
20. 172 A. Ando, F. Modigliani (1963) The “life cycle” hypothesis of saving: Aggregate implications and tests. *The American Economic Review*, 53(1), 55–84.
21. 176 R.H. Thaler (1994) Psychology and savings policies. *The American Economic Review*, 84(2), 186–192.
22. 210 *Sytuacja gospodarstw domowych w 2019 r. w świetle badania budżetów gospodarstw domowych* (2020) Obszary tematyczne. Warunki życia. Dochody, wydatki i warunki życia ludności. Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/sytuacja-gospodarstw-domowych-w-2019-r-w-swietle-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,3,19.html> [dostęp: 10.10.2020].
23. 222 P.A. Morris, H.D. Hill, L.A. Gennetian, C. Rodrigues, S. Wolf (2015) *Income volatility in US households with children: Another growing disparity between the rich and the poor?* Madison: University of Wisconsin, Institute for Research on Poverty
24. 228 Główny Urząd Statystyczny. Działalność statystyki publicznej. Badania statystyczne. PBSSP na 2020 – wersja interaktywna. Część II. Informacje o przekazywanych danych. EU-SILC-G - europejskie badanie warunków życia ludności. <http://form.stat.gov.pl/formaty/zestaw.php?rok-pbssp=2020&idzst=56> [dostęp: 10.10.2020].
25. 230 *Metodologia badania budżetów gospodarstw domowych* (2011) Główny Urząd Statystyczny. Obszary tematyczne. Warunki życia. Dochody, wydatki i warunki życia ludności. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/metodologia-badania-budzetow-gospodarstw-domowych,10,1.html>, s. 13 i dalsze [dostęp: 4.04.2021].
26. 233 M. Piekut (2016) Wydatki i trendy w konsumpcji w gospodarstwach domowych wysokodochodowych. *Problemy Zarządzania*, 1(58, t. 2), 30–44
27. 249 Komunikat z badań: Społeczne postrzeganie bogactwa i ludzi bogatych, 105/2019
28. 280 Badanie budżetów gospodarstw domowych. Główny Urząd Statystyczny. <https://stat.gov.pl/badania-statystyczne/badania-gospodarstw-domowych-i-rolnicze/bbgd/>.

29. 286 *Ekonomia XII. Raporto stanie finansowym państwa 2014–2015. Raport o stanie majątku gospodarstw domowych w Polsce 2014–2015.*
30. 308 J.J. Xiao, C. Chen, F. Chen (2014) Consumer financial capability and financial satisfaction. *Social indicators research*, 118(1), 415–432;
31. 318 Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1896, 2320, 2419, z 2021 r., poz. 432, 680, 815. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/prawo-bankowe-16799069/art-70> [dostęp: 20.11.2020].
32. 336 *Postawy Polaków wobec finansów. Jak nadchodzące święta mogą uderzyć nam do głowy?*(2019) Badanie Fundacji Citi Handlowy i Fundacji Think!
Brak w bibliografii zamieszczonych poniżej publikacji:
- 1) pod tab. 1, s. 17
G. Antonides, W.F. van Raaij (2003) *Zachowanie konsumenta*. Podręcznik akademicki. Warszawa: PWN;
- A. Gardocka-Jałowiec (2015) *Zmiany konsumpcji a kreowanie innowacji*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. [za to jest Gardocka- Jałowiec(2017) na s. 165]
- 2) pod tab. 3, s. 25
L. Garbarski (1998), *Zachowania nabywców*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, s. 35;
- 3) pod rys 3, s. 42
L.G. Schiffman, L.L. Kanuk (2009) *Consumerbehavior*. Harlow: Prentice Hall;
Ph. Kotler (1994). *Marketing: analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola*. Warszawa: Gebethner i Ska.
- 4) inny opis s. 54 i s.168
167G. Katona (1975). *Psychological economics*. Amsterdam: Elsevier. i s. 168 Katona,
G. (1975) Psychological economics. *Journal of Consumer Research*, 1(1), 1–8.
- 5) pod rys. 6 s. 55
B. Liberda (2005) Inwestycje w kapitał ludzki a stopa oszczędzania gospodarstw domowych w Polsce. *Ekonomista*, 4, 429–447;
- 6) Thaler nie jest autorem jak podaje przypis 177 Tenże (2018) *Zachowania niepoprawne. Tworzenie ekonomii behawioralnej*. Poznań: Media Rodzina.
- 7) pod ta. 11 s.80
M. Piekut (2016) Wydatki i trendy w konsumpcji w gospodarstwach domowych wysokodochodowych. *Problemy Zarządzania*, 1(58, t. 2), 30–44
Raport KPMG: Rynek dóbr luksusowych w Polsce. Edycja XI. <https://home.kpmg/pl/pl/home/campaigns/2021/03/raport-rynek-dobr-luksusowych-w-polsce-edycja-11.html> [dostęp: 10.04.2021].
- 8) inny rok wydania podany s. 179 [2013] w przypisie 307 J.J. Xiao, C. Chen, F. Chen (2014) Consumer financial capability and financial satisfaction. *Social Indicators Research*, 118(1), 415–432.
- 9) inny rok wydania przypis 323, s. 136 [2007] i s. 179 [2006]
323 W. Zborowska (2007) *Zmiany w strukturze aktywów finansowych gospodarstw domowych a wzrost gospodarczy w Polsce w latach 2000–2004*. W: K. Ryć, M. Dusza (red.) *Czynniki wzrostu gospodarczego w Polsce 2006*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, s. 88.
- 10) inny rok wydania przypis s.9 [2008] i s. 165 [2000]
Garman, E.T., Fogue, R.E. (2000) *Personal Finance*. Boston: Houghton Mifflin Comp
- 11) inny rok wydania s.107[2014] i s. 179 [2013] Xiao, J.J., Chen, C., Chen, F. (2013) Consumer financial capability and financial satisfaction. *Social Indicators Research*, 118(1): 415–432.

W bibliografii są dwie publikacje z 2011 r. Grzego U. warto zastosować przy jednej z nich zapis 2011 a. [44] U. Grzego (2011) Nowe zjawiska i procesy rynkowe jako uwarunkowania

poziomu zaspokojenia potrzeb konsumentów. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, 73, *Marketing przyszłości: trendy, strategie, instrumenty: przedsiębiorstwo i konsument w ewoluującym otoczeniu*, 85–98.

19 pozycji ujętych w wykazie bibliograficznym nie przywoływano w treści monografii:

1. Bywalec, C. (2012) *Ekonomika i finanse gospodarstw domowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
2. Carroll, C. (2000) *Why do the Rich Save so Much? Does Atlas Shrug?* W: J.B. Slemrod (red.) *The Economic Consequences of Taxing the Rich*. Cambridge: Harvard University Press, s. 465–484.
3. Carroll, C.D. (1998) *Why do the rich save so much?* Cambridge: National Bureau of Economic Research. Working Paper 6549.
4. Dudek, H. (2009) Subjective aspects of economic poverty-ordered response model approach. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 73, *Quality of Life Improvement through Social Cohesion*, 9–24.
5. Dynan, K.E., Skinner, J., Zeldes, S.P. (2004) Do the rich save more? *Journal of Political Economy*, 112(2), 397–444.
6. Frączek, B. (2012) Analiza czynników wpływających na oszczędzanie i inwestowanie gospodarstw domowych. *Studia Ekonomiczne*, 122.
7. Fundowicz, J., Wyżnikiewicz, B. (2013) Wpływ zmian dochodów na strukturę wydatków gospodarstw domowych na tle zmian koniunktury w Polsce w latach 2006–2011. *Handel Wewnętrzny* (specjalny: marzec–kwiecień), 88–98.
8. Garbarski, L. (1998) *Zachowania nabywców*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
9. Grzega, U. (2007) *Wpływ wybranych makrouwarunkowań i czynników ekonomicznych na zachowania konsumentów*. W: D. Kopycińska (red.) *Działania ekonomiczne podmiotów rynkowych – materiały konferencyjne*. Szczecin: Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego.
10. Hanusik, K., Łangowska-Szcześniak, U. (2015) Ubóstwo a zamożność ludności w Polsce w świetle badań budżetów gospodarstw domowych. *Europa Regionum*, 25, 109–123.
11. Praag, B.M. van (1968) *Individual welfare functions and consumer behavior: A theory of rational irrationality*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
12. Raykov, T., Marcoulides, G.A. (2006) Estimation of generalizability coefficients via a structural equation modeling approach to scale reliability evaluation. *International Journal of Testing*, 6(1), 81–95.
13. Rozmus, D. (2018) Wpływ redukcji liczby zmiennych na stabilność grupowania. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 508, 180–189.
14. Rószkiewicz, M. (1999) *Składność gospodarstw domowych do oszczędzania w celu zabezpieczenia okresu starości*, Warszawa: Pont. Info.
15. Rudnicki, L. (2000) *Zachowania konsumentów na rynku*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
16. Schwarze, J. (2003) Using panel data on income satisfaction to estimate equivalence scale elasticity. *Review of Income and Wealth*, 49(3), 359–372.
17. Ułman, P. (2008) Nierówności ekonomiczne w Polsce w 2005 roku: ujęcie obiektywne i subiektywne. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 13, 167–178.
18. Wolny-Dominiak, A. (2017) Households In Big Cities – Are They Rich? W: W. Szkutnik, A. Sączewska-Piotrowska, M. Hadaś-Dyduch, J. Acedański (red.) *Analysis of International Relations 2017. Methods and Models of Regional Development. Conference Proceedings*. Katowice: Uniwersytet Ekonomiczny.
19. Woś, J. (red.) (2003) *Zachowania konsumenckie – teoria i praktyka*. Poznań: Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej. W przypisie 8 brakuje nazwiska Belbase, A.